

อุดมคติอันแตกต่างกัน

ระหว่าง

พระพุทธศาสนาฝ่ายหินยาน กับ ฝ่ายมหายาน

กับ

พระโพธิสัตว์ และ ตรีกาย

294.32

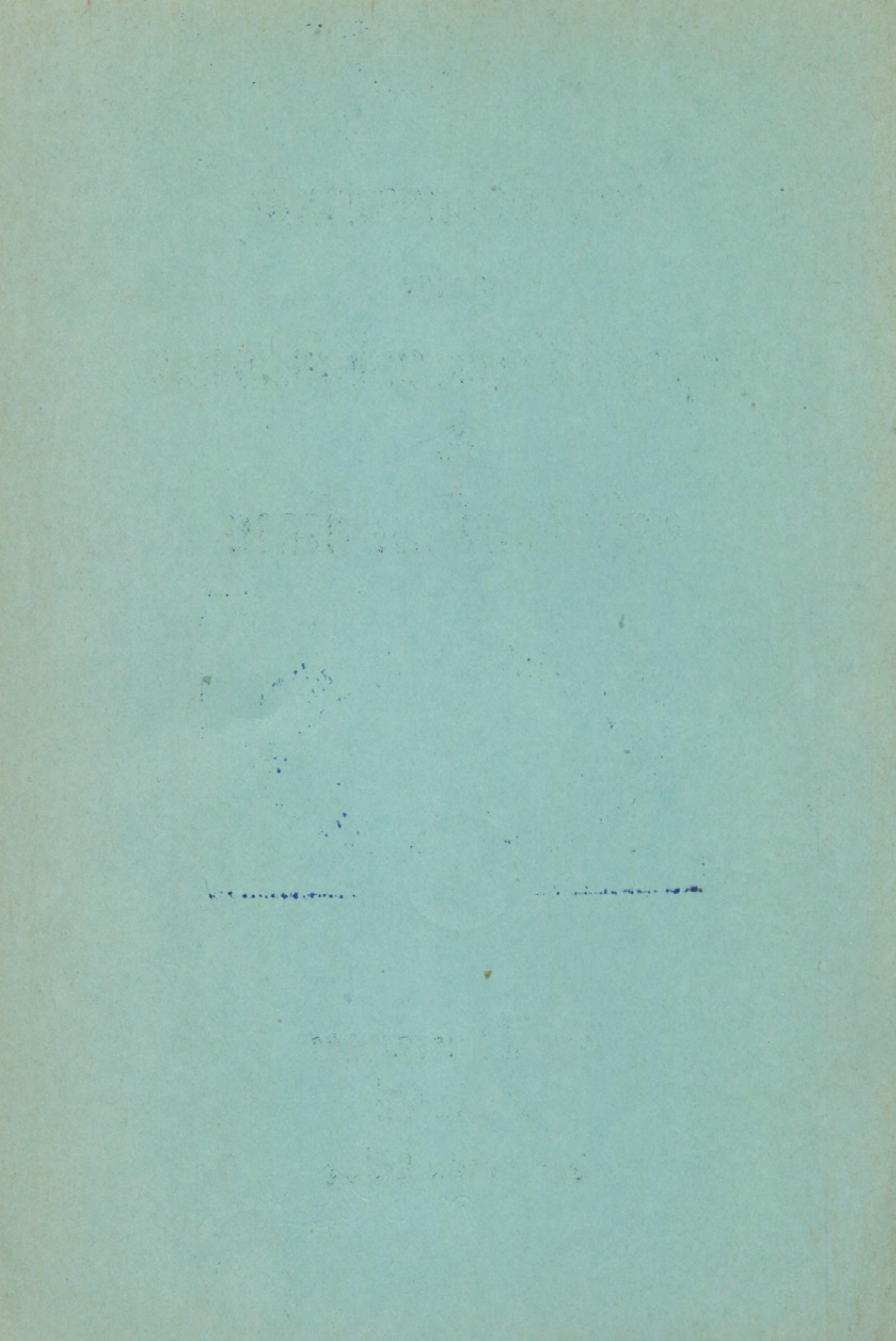
๕262๑

พิมพ์เป็นบรรณาการ

เนื่องในวันที่

๒๐ ตุลาคม ๒๕๑๑

หอสมุดแห่งชาติ
สาขาวัดไชยชุมพลชนะสงคราม
จังหวัดกาญจนบุรี

อุดมคติอันแตกต่างกัน

ระหว่าง

พระพุทธศาสนาฝ่ายหินยาน กับ ฝ่ายมหายาน

กับ

พระโพธิสัตว์ และ ตรีกาย

สมิต อยู่โพธิ์

581.

พิมพ์เป็นบรรณาการ
เนื่องในวันที่

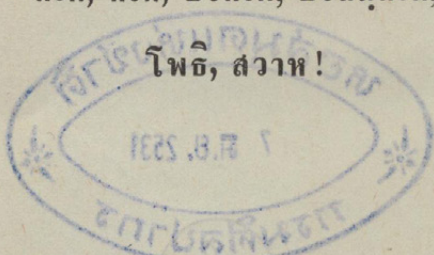
๒๐ ตุลาคม ๒๕๑๑

มหามนตร์

ในคัมภีร์ ปรัชญาปารมิตา หฤทัย

กเต, คเต, ปรกเต, ปรสมุคเต,

โฬธิ, สวาห!

ภาวนากำจัดความทุกข์ทั้งปวง

เลขที่ ๓๑

เลขหมู่ 294.32
52610
ค. 2

ลงทะเบียน หนังสือ ๕๐๖๒. ก
๐๐๕๔๖๗

คำนำ

เข้าใจว่า เพื่อน ผู้เคยเป็นศิษย์วัดทั้งหลายที่บวชเรียน และได้รับความรู้หลักธรรมในพระพุทธศาสนา มาอย่างกะปรี่องกะเปร่งตามกำลังสติปัญญาเช่นข้าพเจ้า คงมีความรู้สึกร่วมบ้าง ในบางขณะ กล่าวคือ รู้สึกคล้ายกับว่า ตนเองได้กราบลาหรือ หลบหนีพระอุปัชฌาย์อาจารย์ออกมาจากวัด แล้วนำเอาความรู้ นั้นมาเป็นพื้นฐาน พินิจอุปสรรคแข่งขันเข้าประกอบการงาน อาชีพหรือเข้าทำราชการ จนมีโอกาสร่วมสร้างสรรและส่งเสริมสิ่งซึ่งสังคมต้องการ ตามความรู้ความสามารถ และใน ขณะที่กำลังประกอบการงานเพื่อสังคมนั้น ก็คงมีเวลาว่างพอจะรำลึกถึงพระอุปัชฌาย์อาจารย์เป็นครั้งคราว และใฝ่ฝันที่จะหาโอกาสกลับเข้าไปในวัดแล้วกราบเรียนขอศึกษาหาความรู้หลักธรรมจากท่านต่อไปใหม่ ซึ่งถ้าเป็นไปได้ เมื่อเรากลับเข้าไปหาท่านอีก ท่านอาจจำไม่ได้ หรือหากจำได้ ก็คงเห็นศิษย์ของท่าน

แปดเปื้อนไปด้วยโลกีย์และมีนิสัยแปลกเปลี่ยนไปจากเดิมเป็นอันมาก จนยากที่จะแนะนำสั่งสอน เรื่องดังกล่าวนี้ ก็เป็นต้นที่ผันไป เพราะเวลาเช่นนั้นคงหาไม่ได้ในชีวิตนี้แล้ว ข้าพเจ้าจึงคิดหาสิ่งอื่นแทน โดยพยายามสะสมตำรับตำราที่เป็นความรู้หลักธรรมในพระพุทธศาสนา ทั้งฝ่ายหินยานและมหายานตระเตรียมไว้ และเมื่อมีโอกาสนำออกมาอ่านเป็นครั้งคราวปะปนกันไป ทำใจของตนเองให้เป็นข้อรำลึกอยู่เสมอว่าวันข้างหน้าคงจะเป็นเครื่องสักการบูชาแด่พระคุณของพระอุปัชฌาย์อาจารย์ แทนที่จะคิดฝืนกลับไปหาและขอเล่าเรียนศึกษาต่อในวัดเช่นเดิม

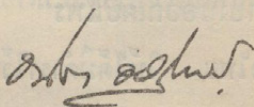
เมื่อได้ค้นได้อ่านหนังสือว่าด้วยหลักธรรม ทั้งฝ่ายหินยานและมหายานพอสมควรแล้ว ก็มารู้สึกว่ ความรู้หลายอย่างทางฝ่ายมหายานนั้น ย่อมมีสิ่งน่าสนใจแปลกไปจากที่เคยเรียนรู้มาจากบาลีคัมภีร์ฝ่ายหินยาน จึงพยายามศึกษาและเลือกหาหนังสือที่เป็นความรู้เบื้องต้นมาอ่านเป็นแนวทาง เช่นเรื่อง MAHAYANA BUDDHISM, A Brief Outline ของนาง

Beatrice Lane Suzuki แล้วแปลลัดตัดทอนบันทึกไว้เป็น
บางตอน ทั้งแกมขยายและแทรกความรู้ของตนเองเพิ่มเติมเข้า
ไปอีกด้วย จึงต้องขอบอกไว้ว่า คำแปลที่บันทึกไว้และความ
ที่แทรกลงไปนั้นอาจไม่ถูกต้องตรงตามความหมายเดิมก็ได้ แต่
เข้าใจว่าพอจะใช้เป็นแนวทาง เพื่อศึกษาค้นคว้าให้ลึกซึ้งกว้าง
ขวางต่อไปในภายหน้า และเมื่อได้บันทึกลงไว้เช่นนั้นแล้ว จึง
ถือโอกาสนำมาพิมพ์เปิดเผยเพื่อเป็นความรู้แก่มิตรสหาย และ
ท่านผู้ใฝ่ใจที่จะศึกษาต่อไป ทั้งขอเสนอไว้ในต้นด้วยว่า ขณะ
นี้กำลังไฝ่ฝันที่จะจัดพิมพ์คัมภีร์สำคัญของพระพุทธศาสนาฝ่าย
มหายานออกเผยแพร่ เพื่อประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชน
ชาวไทย ให้ได้มีตำราไว้ศึกษากันโดยลึกซึ้งกว้างขวางสืบไป
นี่คือความคิดไฝ่ฝันที่ว่าจะหันเข้าหาวัดเพื่อศึกษาเล่าเรียนหลัก
ธรรมในพระพุทธศาสนา จากพระอุปัชฌาย์อาจารย์อีกสัก
ครั้งดังกล่าวมาข้างต้น

โดยเหตุที่คัมภีร์พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานนั้น แต่
เดิมท่านเขียนกันไว้ในภาษาสันสกฤต ผู้ที่นำเรื่องมาเขียนใน
ภาษาอังกฤษจึงมักนำเอาคำศัพท์ สันสกฤต มากล่าวอ้างไว้ด้วย

ในการจัดพิมพ์คราวนี้ เพื่อให้ถูกต้องตามรูปศัพท์ ข้าพเจ้าจึง
ขอแรง ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร เปரியู ให้ช่วยพิจารณาตรวจ
แก้คำศัพท์เหล่านั้นเสียให้ถูกต้อง

หากบทความในหนังสือเล่มนี้ ได้อำนวยกุศลสาธารณะ
ประโยชน์ใด ๆ ข้าพเจ้าขออุทิศกุศลสาธารณะประโยชน์นั้น ๆ
กราบถวายเป็นเครื่องบูชาสักการะแด่พระคุณของสมเด็จพระ
อริยธรรมาธิบดีและพระอาจารย์ ด้วยความเคารพหาประมาณมิได้.

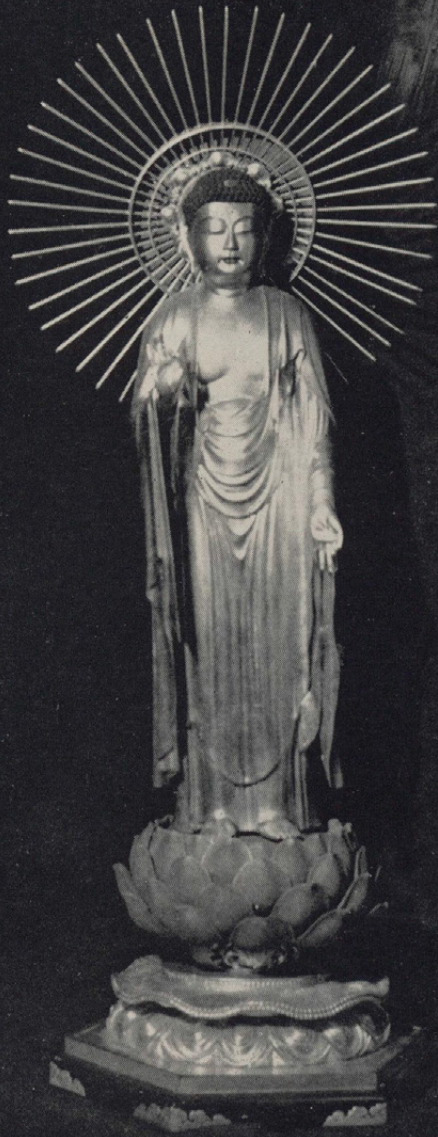

๖ ตุลาคม ๒๕๑๑

บ้าน “โพธิ์นิมาน”

9/66 ซอยวรวลณ ถนนพิบูลสงคราม

กรุงเทพ ๙8

พระอมิตา หรือ พระพุทธรอมิตา
ฝีมือช่างญี่ปุ่น

อุดมคติอันแตกต่างกัน

ระหว่าง

พระพุทธศาสนาฝ่ายหินยานกับฝ่ายมหายาน

พระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นพระธรรมคำสั่งสอนของพระโคตม
ศากยมุณีที่เกิดขึ้นในอินเดีย เมื่อ ๒๕๐๐ กว่าปีมาแล้วนั้น อาจ
แบ่งออกได้เป็น ๔ สมัย คือ

ก. พระพุทธศาสนาแบบแรกเริ่ม ตั้งแต่พระโคตม
พุทธเจ้าเริ่มประกาศคำสั่งสอนมาจนเสด็จดับขันธปรินิพพานไป
แล้ว ๑๐๐ ปี ได้แก่ ตั้งแต่ ๔๕ ปี ก่อน พ.ศ. ถึงราว พ.ศ. ๑๐๐

พระพุทธศาสนาแบบแรกเริ่มนี้ เป็นคำสั่งสอนที่พระพุทธ-
เจ้าโปรดประทานแก่บุคคลทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ต่างฐานะ
ต่างกาลเวลา และเป็นคำสอนง่ายๆ สุดแต่จะให้เหมาะแก่บุคคล
นั้นๆ ถ้าจะเปรียบก็เช่นเดียวกับดอกไม้ นานาพรรณที่เกิดในสวน
หรือเกิดอยู่ในป่า แม้จะเห็นเป็นบุพผชาติที่งามตา แต่ยังมีได้จัด
เข้าพวกเข้าหมู่ หรือเปรียบอีกอย่างหนึ่ง ก็เช่นเดียวกับคำกลอน
สุภาพเรื่องพระอภัยมณี หรือ บทขับเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน
เป็นต้น ซึ่งแต่ก่อนแม้ท่านสุนทรภู่หรือกวีอื่นจะแต่งไว้ไพเราะ

แต่ต่างก็อยู่กระจัดกระจายกัน บางตอนก็ขัดเงินไม่เข้าที่ ไม่เชื่อม
 สัมผัสกัน และบางตอนก็ขาดตกบกพร่อง ต้องอาศัยความจำของ
 บางท่าน ต่อมาเมื่อราชบัณฑิตยสภาและกรมศิลปากรได้ชำระและ
 จัดพิมพ์รวมเล่มขึ้น จึงเข้าเรื่องติดต่อกันเรียบร้อย คำสั่งสอนของ
 พระพุทธเจ้าในสมัยแรกเริ่มก็คงเป็นเช่นเดียวกัน แม้เมื่อพระ
 พุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว และพระมหากัสสปเถระ
 ได้ชักชวนพระเถระานุเถระร่วมประชุมทำสังคายนาขึ้นเป็นครั้งแรก
 ที่ถ้ำสัตตบพาล^๕ ก็คงจะเป็นแต่ทบทวนความจำจากพระ
 อุบาลีเถระและพระอานนท์เถระ แล้วให้พระเถระานุเถระที่เข้าร่วม
 ประชุมสังคายนาสาธยายท่องจำเป็นหลักไว้ คงจะยังมีได้จดเข้า
 เป็นหมวดหมู่ และการสังคายนาครั้งแรกนี้ คงยังมีได้แบ่งแยก
 เป็นปิฎก ๓ หรือที่เรียกว่า พระไตรปิฎก คงมีแต่พระสูตร หรือ
 สุตตันตปิฎก ซึ่งพระอานนท์เถระเป็นผู้นำมาเสนอต่อที่ประชุม
 ซึ่งขึ้นต้นด้วยคำของพระอานนท์เองว่า “เอวมุเม สุตฺ—ข้าพเจ้าได้
 ฟังมาอย่างนี้” กับพระวินัยหรือวินัยปิฎก ซึ่งพระอุบาลีเถระ
 เป็นผู้เสนอต่อที่ประชุม ยังไม่ปรากฏแบ่งเป็นพระอภิธรรมปิฎก*
 แม้คำที่พระพุทธเจ้าตรัสเมื่อยังทรงมีพระชนม์อยู่ ก็คงตรัสถึงแต่
 ธรรมและวินัย เช่น “ธมฺโม จ วินโย จ มยา เทสิโต—ธรรม

* แม้คำว่า ปิฎก หรือ ปิฎก ก็คงยังมีได้นำมาใช้ในความหมายนี้^๕

และวินัย อันเราแสดงแล้ว” เพราะฉะนั้น จึงน่าจะเห็นได้ว่า พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าในระยะเริ่มแรกนั้น ยังมีได้ ร้อยกรองและจัดเข้าเป็นหมวดหมู่ให้เรียบร้อย เป็นต่างคนต่างจำ เมื่อเห็นคลาดเคลื่อนหรือมีภิกษุบางพวกปฏิบัติแตกต่างไป ก็เรียก ประชุมใหญ่ทำสังคายนา รวบรวมสาธยายทบทวนกันเสียที เช่นคราว พวกภิกษุวัชชีบุตรอ้างวัตถุ ๑๐ เมื่อราว พ.ศ. ๑๐๐ แต่ก็มีได้ หมายความว่าทุกฝ่ายร่วมเห็นพ้องต้องกันทั้งหมด คงมีพวกที่เข้าใจความหมายในพระธรรมคำสั่งสอนของ พระบรมศาสดาแตกต่าง ไปจากหมู่ใหญ่และแยกพวกไปถือเป็นหลักปฏิบัติแตกต่างออกไป และคงจะเห็นว่าฝ่ายตนถูก นี่เป็นเหตุหนึ่งแห่งความแบ่งแยกที่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา

ข. พระพุทธศาสนาแบบหินยาน ตั้งแต่ราว พ.ศ. ๑๐๐ ถึงราว พ.ศ. ๖๐๐

ในระยะ ๕๐๐ ปี ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๐๐ ถึง ๖๐๐ นี้ ได้มีเหตุการณ์ทั้งทางบ้านเมืองและทางศาสนาในประเทศอินเดีย ผันแปร ไปหลายอย่าง ในทางบ้านเมืองก็มีกษัตริย์ราชวงศ์โมริยะ ผู้ทรง แสตนยานุภาพแผ่เดชานุภาพและพระราชอาณาจักรไปกว้างขวาง พระเจ้าอโศก มหาราช แห่งราชวงศ์โมริยะ ได้ทรงอุปถัมภ์พระ

พุทธศาสนาและสนับสนุนพระเถรานุเถระมีพระโมคคัลลีบุตรเป็น
หัวหน้าให้ทำสังคายนาขึ้น ซึ่งเรียกกันว่า สังคายนาครั้งที่ ๓
คงจะเป็นในคราวสังคายนาครั้งที่ได้เริ่มจัดพระธรรมคำสั่งสอน
ของพระพุทธเจ้าให้เข้าเป็นหมวดหมู่และกำหนดแบ่งแยกเป็นปิฎก
โดยมีอภิรรมปิฎกเพิ่มขึ้น รวมเป็น ๓ ปิฎกหรือไตรปิฎก กล่าว
คือ วินัยปิฎก สุตตปิฎก (หรือ สุตตันตปิฎก) และอภิรรมปิฎก
ถ้าจะเปรียบพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่สังคายนาไว้นับ
แต่ครั้งที่ ๓ นั้นไป ก็เท่ากับดอกไม้ที่เก็บมาจากสวนและป่าแล้ว
นำมาจัดสรรร้อยกรองไว้อย่างมีระเบียบงดงามน่าชม และปรากฏ
ว่า พระเจ้าอโศก มหาราช ได้ทรงยกย่องพระพุทธศาสนาให้
เป็นศาสนาของประเทศ และโปรดให้ส่งพระเถระไปประกาศ
พระพุทธศาสนาในประเทศต่าง ๆ ด้วย ในสมัยนี้ พระพุทธ-
ศาสนาแบบหินยาน หรือ เถรวาท เจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างยิ่ง

ก. พระพุทธศาสนาทางแบบหินยานและแบบมหา
ยาน ต่างกำลังรุ่งเรืองด้วยกัน ตั้งแต่ราว พ.ศ. ๖๐๐ ถึงราว
พ.ศ. ๘๕๐

ในระยະนี้ พระพุทธศาสนาได้แบ่งแยกกันออกเป็นหลาย
นิกายและหลายสำนัก ซึ่งจะไม่นำรายละเอียดและชื่อนิกายต่างๆ

มากล่าวให้ยืดยาวในที่นี้ ขอกล่าวถึงเฉพาะ ๒ นิภายที่เป็นนิภาย
 สำคัญและเป็นคู่แข่งกันตลอดมา คือ นิภายหินยาน และนิภาย
 มหายาน คำว่า หินยาน แปลว่า พาหนะย่อม ๆ หรือ พาหนะ
 เลว ๆ คือหมายความว่า พาหนะแบบนี้จะนำผู้โดยสารไปได้ก็
 เป็นจำนวนน้อยและไม่สะดวกสบายนัก เป็นคำที่ฝ่ายมหายานตั้ง
 ชื่อให้ แต่ฝ่ายหินยานเรียกนิภายของตนเองว่า เถรวาท (หรือ
 สติรวาท—คำสันสกฤต) หมายถึงว่า เป็นผู้นับถือปฏิบัติตามคำ
 ของพระเถระผู้เป็นครูบาอาจารย์สั่งสอนสืบ ๆ กันมา ส่วนคำว่า
 มหายาน แปลว่า พาหนะใหญ่ หมายถึงว่า เป็นพาหนะที่
 สามารถบรรทุกผู้โดยสารไปได้เป็นจำนวนมาก นิภายมหายาน
 รุ่งเรืองแพร่หลายขึ้นในประเทศอินเดียตอนเหนือ แล้วภายหลัง
 พระเจ้ากนิษกะ กษัตริย์แห่งราชวงศ์กุษาณะได้ทรงอุปถัมภ์
 พระเจ้ากนิษกะทรงครองราชย์ ในระหว่าง พ.ศ. ๖๒๐—๖๔๔ มี
 พระราชอาณาจักรแผ่ไพศาลตั้งแต่อินเดียภาคตะวันตกเฉียงเหนือ
 (ซึ่งปัจจุบัน บางส่วนเป็นดินแดนของประเทศปากีสถานตะวันตก
 บัดนี้) ลงมาจนลุ่มแม่น้ำคงคาตอนล่างถึงเมืองพาราณสี กล่าวกัน
 ว่า ท่านอัสวโมหะเป็นผู้ชักนำให้พระเจ้ากนิษกะทรงหันมานับถือ
 พระพุทธศาสนาซึ่งเป็นแบบมหายาน และคำที่เรียกนิภายเถรวาท

ว่าหินยาน ก็เกิดขึ้นในสมัยนี้ กล่าวกันเป็นตำนานว่า แต่ก่อน
มาเมื่อจะอ้างถึงหรือแสดงพระองค์พระพุทธเจ้า ก็ใช้เครื่องหมาย
แทน เช่น บัลลังก์หรือพระแท่นที่ประทับ รอยพระบาท และ
ธรรมจักร เป็นต้น ครั้นมาในรัชสมัยพระเจ้ากนิษกะนี้ได้มีการ
ประดิษฐ์สร้างพระพุทธรูปขึ้นเป็นครั้งแรก โดยพวกช่างเชื้อสาย
กรีกอินเดีย หรือช่างสำนักคันธาระ ในสมัยนี้พระพุทธรูปศาสนาทั้ง
ฝ่ายหินยานและมหายานต่างเจริญรุ่งเรืองเรื่องด้วยกัน แต่ต่างอยู่ฝ่ายละ
ต่างท้องถิ่นกัน คือฝ่ายมหายานเจริญรุ่งเรืองอยู่ทางเหนือของ
ประเทศอินเดียมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อุตตรนิกาย ฝ่าย
หินยานรุ่งเรืองอยู่ทางใต้ จึงมีคำเรียกอีกคำหนึ่งว่า ทักษิณนิกาย

ง. พระพุทธศาสนาแบบมหายานสมัยรุ่งเรืองที่สุด
ตั้งแต่ราว พ.ศ. ๘๕๐ ถึง พ.ศ. ๑๐๕๐

เมื่อพระพุทธเจ้าใกล้จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ได้ตรัส
แก่พระอานนท์ว่า “เทสโธ อานนฺท มยา ธมฺโม อนนฺตรํ
อพาหิรํ กริตฺวา, นตฺถาณนฺท ตถาคตฺตสฺส ธมฺเมสุ อจฺจริย-
มฺภุจฺจิ—ดูก่อนอานนท์ ธรรมที่ตถาคตแสดงแล้ว มิได้ทำให้มีกาย
ในภายนอก ตถาคตไม่มีกำสือของอาจารย์ในธรรมทั้งหลาย”
(หมายความว่าทรงแสดงธรรมเปิดเผยไม่ปิดบังอำพราง มิได้ทรง

ถือว่าคนพวกนี้เป็นพวกในพวกนอก สอนอย่างแบมือ มิได้สอน
อย่างกำมือ คือปิด ๆ บัง ๆ เหมือนครูบาอาจารย์ทั้งหลายบางพวก)
พระพุทธดำรัสนี้ ฝ่ายมหายานยอมรับเป็นความจริง แต่เขาเชื่อ
ว่า เมื่อพระเถระฝ่ายหินยานหรือเถรวาททำสังคายนาได้ตัด
ทอนลงทั้งคำสั่งสอนที่เป็นสาระสำคัญของพระพุทธเจ้าออกเสียเป็น
อันมาก ทั้งต่อมาเมื่อจารึกลงเป็นลายลักษณ์อักษรในภาษาบาลี
ก็มิได้เขียนคำสั่งสอนที่ควรมีลงไว้ด้วย พวกฝ่ายมหายานต้องพยายาม
ค้นหาและนำเอามาจากคัมภีร์ที่พระเถระหรือศิษย์หรือผู้อื่น
เก็บรักษาไว้ แล้วเขียนลงเป็นภาษาสันสกฤต ซึ่งใช้เป็นหลักของ
ฝ่ายมหายานสืบมา ดังมีเรื่องเล่าไว้เป็นตำนานของคัมภีร์ฝ่าย
มหายานบางคัมภีร์เช่นคัมภีร์ปรัชญาปารมิตา มีตำนานเล่าไว้ว่า
พระพุทธเจ้าได้มอบพระคัมภีร์นี้ให้พวกนาคนำไปเก็บรักษาไว้ใน
เมืองบาดาล เพราะเป็นคัมภีร์ที่สุขุมคัมภีร์ภาพยากที่ประชาชนใน
สมัยพระพุทธองค์จะเรียนรู้ได้ ครั้นราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๗
หรือต้นพุทธศตวรรษที่ ๘ ท่านนาคารชุนเถระ พระคณาจารย์ยัง
ใหญ่ผู้หนึ่งของฝ่ายมหายาน ได้นำขึ้นมาจากเมืองบาดาล แล้วเผย
แพร่ให้พุทธศาสนิกชนผู้มีสติปัญญาได้ทราบและเรียนรู้กัน

พระพุทธศาสนา ซึ่งแบ่งออกเป็นนิกายหินยานและนิกายมหายานดังกล่าวนี้ มีหลักการสำคัญที่อาจพิจารณาเห็นความแตกต่างกันได้โดยย่อ ดังต่อไปนี้

๑. ในทางประวัติศาสตร์ พระพุทธศาสนานิกายหินยาน หรือ เถรวาท มีมาก่อนนิกายมหายาน แต่มิได้หมายความว่า นิกายที่มีมาก่อนจะแสดงพระธรรมคำสั่งสอนของพระบรมศาสดาถูกต้องเที่ยงธรรมดีกว่า ตรงข้าม ทางฝ่ายมหายานอ้างว่า หินยานนั้นมีความบกพร่อง ที่ทำให้คำสั่งสอนเดิมที่แท้จริงของพระบรมศาสดาขาดความสำคัญไปไม่มากนักน้อย ทั้งพยายามแปลความหมายของพระธรรมคำสั่งสอนไปตามแบบตามหนังสือและตามความรู้ด้วยความสมัครใจ เป็นการทำให้พุทธประสงค์แห่งชีวิตเปลี่ยนแปลง ไม่เจริญงอกงาม ทางฝ่ายมหายานไม่เห็นด้วยเลยกับการกระทำแบบนี้ของฝ่ายหินยาน ภายในระยะเวลาประมาณ ๑๐๐ ปี นับแต่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ฝ่ายมหายานจึงเริ่มก่อตัวขึ้น จนกระทั่งราว พ.ศ. ๖๐๐ เศษจึงมีกำลังเข้มแข็งพอที่จะขยายตัวเป็นคู่แข่งกับฝ่ายหินยาน

๒. อุดมคติตามคำสอนของฝ่ายหินยาน ก็คือ การบรรลุพระอรหัตต์ บุคคลในอุดมคตินี้ ก็คือ พระอรหันต์ ได้แก่ท่าน

ที่ได้พากเพียรสร้างตนเองในทางศีลธรรมมาตลอดเวลานานจน
สิ้นกิเลสเป็นพระอรหันต์ แล้วก็นิพพาน แม้ในปัจจุบัน การ
ถวายทาน ก็ยังมีคำกล่าวถวายเพียงเพื่อให้ถึงที่สุดด้วยการสิ้นกิเลส
คือ บรรลุอรหัตต์เป็นการเฉพาะตัว เช่นกล่าวเป็นคำปรารภว่า
“สุทินัน วต เม ทานํ อสวกฺขยวหํ โหตุ” เมื่อได้บรรลุโพธิ
(ความตรัสรู้) ก็พอใจอยู่เพียงนั้น ไม่มีความปรารถนาที่จะนำ
สมบัติของโพธิ์นั้น ไปใช้ให้เกิดประโยชน์พิเศษแก่เพื่อนมนุษย์
เพราะฝ่ายหินยานสอนว่า บุคคลแต่ละคนจะต้องชวนชวายเป็นทาง
รอดพ้น (โมกษะ) ด้วยตนเอง และสอนว่า ทุกคนที่สามารถจะ
ช่วยผู้อื่นได้ก็เพียงแต่ชักชวนแนะนำเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ไม่
สามารถทำอะไรอื่นได้มากไปกว่านี้ (เอตच्चหิตุเมห ปฏิปชชถ
.....อกุขาโต โว มยา มคฺโค—พวกท่านจงปฏิบัติตามนี้...
เราได้บอกทางไว้ให้แก่ท่านแล้ว) ถือกันว่า นอกไปจากเป็นผู้
ที่ทำเพื่อบรรลุโพธิ์และโมกษะของตนเองแล้ว พระอรหันต์เป็น
แต่เพียงผู้สนับสนุนส่งเสริมอย่างเข้มแข็งแก่บุคคลแต่ละบุคคลใน
ทางจิตใจ คนอื่นถึงแม้จะเห็นอกเห็นใจเพียงใด ก็ไม่สามารถ
ช่วยให้เขาข้ามสังสารวัฏได้ เพราะฉะนั้น พระอรหันต์ จึงเท่า
กับเป็นผู้^{๒๕}แข็งแรงแนะนำความรู้ทางเหตุผล

ฝ่ายมหายานไม่ถือว่า การบำเพ็ญตะบะเพื่อประโยชน์เฉพาะตัวแต่ละบุคคลเช่นนั้นเป็นการกระทำถูกต้องตรงตามพุทธประสงค์ที่แท้จริง ฝ่ายมหายานถือว่าผู้ที่เวียนเกิดเวียนตายมาหลายชาติจนได้บรรลุโพธิ์นั้น ทุกท่านเป็นผู้ที่ได้อุทิศตัวเองปฏิบัติบำเพ็ญปารมิตา ทั้งหก * มาด้วยความเด็ดเดี่ยว เพราะฉะนั้น โพธิ์ คือ การตรัสรู้ของเขา จึงมิใช่ได้มาเพื่อประโยชน์เฉพาะตัวของตนเองเท่านั้น แต่เพื่อประโยชน์แก่ชนผู้มีปัญญาจกษุทุกถ้วนหน้า การตรัสรู้ หรือ โพธิ์ ตามคำสั่งสอนฝ่ายหินยานจึงไม่มีความสำคัญอะไรแก่โลก ความจริง คุณธรรมที่บุคคลสร้างสมมา ควรจะได้แผ่เผื่อเจือจานให้เป็นประโยชน์ทั่วไปแก่สรรพสัตว์ เพราะฉะนั้นทางฝ่ายมหายานจึงสอนให้มุ่งไปทางช่วยสรรพสัตว์ บุคคลในอุดมคติของฝ่ายมหายาน คือ พระโพธิสัตว์ เขาอธิบายว่า พระพุทธโคตมนั้น ควรจะได้บรรลุพระอรหัตต์เสียตั้งแต่เมื่อเป็นสุเมธดาบสในครั้งศาสนาพระพุทธที่บังกรโน้นแล้ว แต่ไม่ประสงค์จะเอา

* คือ บารมี ในคัมภีร์บาลของฝ่ายหินยาน แต่ฝ่ายมหายานเรียกว่า ปารมิตา มี ๖ อย่าง คือ ๑. ทาน - การให้, การบริจาค, การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ๒. ศีล-ความประพฤติดี, มีศีลธรรม ๓. ภาวนา - ความอดทน ๔. วิริยะ-ความกระตือรือร้นเข้มแข็งที่จะทำความดี ๕. ธยานะ-ความมีใจมั่น ๖. ปัญญา-ความรอบรู้

ตัวรอดแต่ผู้เดียว ต้องการจะช่วยเหลือสรรพสัตว์ด้วย จึงปรารถนา
เป็นพระโพธิสัตว์ คนเรานี้ก็เช่นกัน พึงเริ่มดำเนินชีวิต
ตามวิถีทางพระศาสนา ด้วยความปรารถนาเป็นพระโพธิสัตว์*
เพื่อที่จะช่วยเพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งมวล และเพื่อให้บรรลุ
จุดหมายดังกล่าวนี้ เขาจะต้องทำไปจนตลอดชีวิตนี้ และถ้าจำเป็น
ก็จะต้องทำตลอดไปอีกหลายชาติ

๓. ฝ่ายหินยาน เป็นพวกที่ยึดมั่นในความเป็นนักบวช
และประพฤติพรหมจรรย์ เพราะถือว่าถ้าไม่ดำเนินชีวิตทางพรหม-
จรรย์แล้ว ไม่มีหวังที่จะบรรลุถึงที่สุดแห่งชีวิตทางพระพุทธศาสนา
คือ การกำจัดกิเลสตัณหา และการกำจัดหรือความดับแห่งกิเลส
ตัณหาจะไม่มีทางทำให้สำเร็จได้ ถ้าไม่ดำรงชีวิตอย่างพระภิกษุ
สงฆ์ บรรดาบุคคลผู้ที่ไม่สามารถสละชีวิตในครอบครัวของตน
และไม่อุทิศตนเองต่อการปฏิบัติอย่างเคร่งครัดทางจิตแล้ว ก็เป็นที่
แน่นอนว่าจะต้องเวียนเกิดเวียนตายบ่อย ๆ ซึ่งเป็นชีวิตที่เต็มไปด้วย
ทุกข์และโศกเศร้า แต่ถ้าเขาปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธ-
เจ้า เข้าบรรพชาอุปสมบทและเคารพต่อพระภิกษุผู้ประพฤติ
พรหมจรรย์ ถึงเขาจะเกิดอีก ก็อาจเกิดในฐานะที่ดีในชาติหน้า

* กุศอนว่า กว๊วย พระโพธิสัตว์ ต่อไป

เพราะฉะนั้น บุคคลผู้ที่สามารถสละชีวิตครองเรือน แล้วบรรพชา
อุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาเท่านั้น ที่มีหวังบรรลุ
ความรอดพ้นในที่สุด

ฝ่ายมหายาน แย้งเรื่องความรอดพ้นแบบนั้น ซึ่งถือเป็น
หลักสุดยอดของแนวทางปฏิบัติในพระพุทธศาสนา ฝ่ายมหายาน
ถือว่า ถ้าพระศาสนามุ่งหมายที่จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่พวกเรา
โดยทางจิตใจแล้ว ประโยชน์ที่กล่าวนี้จะต้องมีลักษณะเป็นสากล
พระประสงค์ของพระพุทธเจ้าก็คือจะต้องช่วยเหลือสรรพสัตว์ โดย
หาทางทำให้คนทั้งปวงได้รู้เห็นในความจริง ซึ่งพระองค์ได้ทรง
ค้นพบมา และความจริงอันนั้น จะต้องเป็นสิ่งที่คนทุกคนผู้
ดำเนินตามพระองค์ สามารถจะค้นพบและเห็นจริงด้วยได้ ผู้
ครองเรือนก็ควรจะเป็นผู้ที่สามารถเห็นความจริงและบรรลุโพธิ์ได้
เช่นเดียวกับผู้ไม่ครองเรือน คือ พวกบรรพชิต ด้วยหลักการดัง
กล่าวนี้ ท่านคณาจารย์ฝ่ายมหายานจึงได้เรียบเรียงคัมภีร์พระ
พุทธศาสนาฝ่ายมหายานขึ้นไว้ตามหลักการนี้เป็นจำนวนมาก

๔. ฝ่ายทิเนยาน เป็นผู้แปลความหมายของกฎแห่งความ
ประพฤติปฏิบัติที่เรียกว่า วินัย เครื่องครัดมากเกินไป จนทำให้
เกิดการไม่สะดวกที่จะเผยแผ่คำสอนของฝ่ายตนให้แพร่หลายเข้าไป

ยังประเทศอื่น ๆ ที่มีดินฟ้าอากาศไม่อำนวยแก่ความเป็นอยู่ของ
บรรพชิต พระพุทธศาสนาจึงไม่แพร่หลายออกไปนอกพรมแดน
ถิ่นกำเนิด จนนิยามหายานเกิดขึ้น พระพุทธศาสนาจึงแพร่หลาย
เข้าไปในประเทศทางแถบเหนือของอินเดีย และแพร่หลายเข้า
ไปในประเทศจีน เกาหลี และญี่ปุ่น เพราะฝ่ายมหายานตี
ความหมายของกฎในพระวินัยตามหลักพระธรรมโดยเสรี เพื่อ
ความเจริญก้าวหน้าและแพร่หลายของพระพุทธศาสนา ทั้งฝ่าย
มหายานถือว่า พระพุทธเจ้าทรงมีพระลักษณะเป็นอัทไวตภาวะ
คือ มีพระองค์เป็น ๒ ได้แก่ พระองค์พระพุทธเจ้าที่มีตัวตนโดย
ธรรมชาติตามที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ และพระองค์ที่เป็น
อตินทรีย์ ปรากฏทางจิตใจ ตามความเชื่อของฝ่ายมหายานนั้น
พระพุทธเจ้ามิได้จำกัดว่ามีพระองค์จริงอยู่ตามธรรมชาติและตาม
ประวัติศาสตร์เท่านั้น แต่มีพระองค์จริงอยู่นอกเหนือพระรูปพระ
โฉมที่จะพิจารณาเห็นและกำหนดได้โดยไม่มีประมาณ ตามแต่
สภาวะ ฝ่ายมหายานถือเอาข้อนี้เป็นหลักสำคัญที่สุดในระบบ
ทางปรัชญาของตน ซึ่งเป็นข้อแตกต่างจากทางฝ่ายหินยาน

๕. ฝ่ายมหายาน ถือว่าการบรรลุโมกษะนั้นจะสำเร็จได้
โดยทางจิต กล่าวคือ จำต้องมีปัญญาสามารถรู้ความจริง การที่
จะช่วยสรรพสัตว์ให้สามารถรู้ความจริงได้นั้น จำต้องฉลาดในการ

ใช้อุบาย ความเป็นผู้ฉลาดในการใช้อุบายนี้เขาเรียกว่า อูบาย-
เภสัช ฝ่ายมหายานถือว่าอุบายเภสัชนี้สำคัญมาก ที่จะใช้
เป็นทางชักจูงสั่งสอนสรรพสัตว์ ด้วยเหตุนี้ ในฝ่ายมหายาน
จึงปรากฏมีพระพุทธเจ้าหลายองค์ มีพระโพธิสัตว์หลายองค์ และ
มีทิพยบุคคลเป็นอันมาก ซึ่งจะเห็นรูปต่าง ๆ ดังกล่าวนั้นได้ใน
โบสถ์และวิหารของวัดมหายาน ^๕ หวังนักเพื่อที่พระพุทธเจ้าและ
พระโพธิสัตว์เป็นต้นเหล่านั้น จะได้ช่วยสรรพสัตว์ให้พ้นเสียจาก
โมหะและทุกข์โหม่นนี้ พระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ และทิพย-
บุคคลดังกล่าวนี้ ความจริงก็เป็นเพียงสัญลักษณ์ หรือเครื่อง
แสดงถึงคุณธรรมและพละนุภาพของพระพุทธเจ้าพระองค์เดียว

๖. ฝ่ายมหายานอ้างว่า เป็นฝ่ายที่มีใจกว้างกว่า มีจิตใจ
เป็นเสรีมากกว่าฝ่ายหินยาน ไม่แต่วิถีทางปฏิบัติในการดำเนิน
ชีวิต แต่ในทางปรัชญาและการมองเห็นโลกโดยทั่วไปด้วย ซึ่ง
ในเรื่องนี้ บางทีฝ่ายมหายานก็ไปไกลมากจนถึงปล่อยให้มิจฉะ
เสรีในการเข้าใจคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าด้วย *ความเคร่งครัด*
เป็นแนวดำเนินของฝ่ายหินยาน ส่วนความมีใจกว้างขวาง
อย่างเสรีเป็นของฝ่ายมหายาน ซึ่งเป็นข้อขัดแย้งกันอยู่ แต่ทั้งสอง
ฝ่ายต่างก็เป็นผู้ปฏิบัติตามพระพุทธศาสนา จนเกิดผลดีด้วยกัน.

* โปรดดูในตอนว่าด้วย พระโพธิสัตว์

พระโพธิสัตว์

ได้กล่าวไว้แล้วว่า บุคคลในอุดมคติ หรือ บุคคลที่เป็นจุดมุ่งหมายสำคัญในพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน คือ พระโพธิสัตว์ จึงขอนำเรื่องวิธีปฏิบัติของพระโพธิสัตว์มากล่าวไว้พอสมควร พระโพธิสัตว์ คือ พระพุทธเจ้าในอนาคต และพวกเราทุกคนต่างก็อาจเป็นพระโพธิสัตว์ในอนาคตได้ทั้งนั้น ถ้าเป็นผู้ซึ่งได้ตั้งประณิธานไว้พร้อมแล้วที่จะก้าวขึ้นบันไดเพื่อนำไปสู่ความเป็นพระโพธิสัตว์ ความคิดดังกล่าวนี้จะมีพลังกระตุ้นในการดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี

แต่ความคิดความเห็นในเรื่องเป็นพระโพธิสัตว์นั้นมียุ ๒ ประการ ประการแรกมีความหมายในวงกว้างและเป็นที่เข้าใจกันแพร่หลายมาก คือ ผู้ที่ตั้งประณิธานหรือความปรารถนาเป็นพระโพธิสัตว์นั้นจะต้องมองเห็นอุดมคติของตนที่จะดำเนินไปสู่ความเป็นพระพุทธอย่างแจ่มชัดและเห็นเป็นจริงเป็นจัง ประการ

ที่สอง ผู้ที่ตั้งประณิธานเป็นพระโพธิสัตว์นั้น จะต้องพากเพียรพยายามปฏิบัติตามประณิธาน ๔ และปารมิตา ๖ เพื่อ **โพธิ** คือ การตรัสรู้ ของสัตว์ผู้มีปัญญาจักขุอื่น ประณิธาน ๔ นั้น คือ ๑. ข้าพเจ้าจะช่วยเหลือสัตว์ทั้งปวง ๒. ข้าพเจ้าจะขจัดกิเลสทั้งปวง ๓. ข้าพเจ้าจะเรียนรู้ความจริงแล้วสอนให้คนอื่นรู้ด้วย ๔. ข้าพเจ้าจะนำสัตว์ทั้งปวงไปสู่ความเป็นพระพุทธร ส่วนเรื่องปารมิตา ๖ นั้น จะกล่าวถึงข้างหน้า

พระศากยมุนีโคตมุนี พระองค์เป็นพระโพธิสัตว์มาก่อน ซึ่งมีกล่าวถึงอดีตชาติของพระองค์ไว้ในชาดกเรื่องต่าง ๆ ทั้งที่เกิดเป็นคนและเป็นสัตว์ และในทุกชาติพระองค์ได้บำเพ็ญกรุณาและทำงานเพื่อสวัสดิภาพของผู้อื่นตลอดมา

ตามคำสั่งสอนในฝ่ายหินยาน สาวกของพระพุทธเจ้ามิได้รับคำสอนเพื่อให้เป็นโพธิสัตว์ แต่สอนเพื่อให้สำเร็จพระอรหัตต์ ส่วนฝ่ายมหายานต้องการจะทำให้บุคคลทุกคนเป็นเหมือนพระศากยมุนีโคตม มหายานต้องการจะแจกจ่ายผลแห่ง **โพธิ** ออกไปอย่างแพร่หลายกว้างขวาง ต้องการจะผลักดันสิ่งกีดกันกำบังซึ่งสมมติว่าตั้งปิดกั้นอยู่ระหว่างความเป็นพระพุทธร กับ ความเป็น

มนุษย์สามัญ ความแตกต่างที่สำคัญระหว่างพระอรหันต์กับพระโพธิสัตว์ ก็คือ พระอรหันต์มุ่งหมาย โพธิ (การตรัสรู้) และโมกษะ (ความรอดพ้น) ของตนเอง ส่วนพระโพธิสัตว์นั้นมุ่งมาดปรารถนาที่จะช่วยเหลือสรรพสัตว์ โดยนำสรรพสัตว์เหล่านั้นไปสู่ **สัมโพธิ** และเพื่อที่จะทำหน้าที่ดังกล่าวนี้ ให้สำเร็จลุล่วงไป แม้ถึงคราวจะบรรลุนิพพาน ผู้เป็นพระโพธิสัตว์ก็ยอมสละไว้ก่อนด้วยความเต็มใจ ทั้งนี้ก็เพื่อให้ตนเองเกิดมีชีวิตอยู่ในโลกต่อไป เพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ทั้งมนุษย์และสัตว์

ขั้นแรกที่บุคคลผู้ใดจะดำเนินไปสู่ความเป็นพระโพธิสัตว์นั้น ตามคัมภีร์ โพธิจรยยาวตาร ของท่าน ศานติเทวะกล่าวว่า บุคคลผู้นั้น ขณะตั้งประณิธาน ฟังถือปฎิญาณดังต่อไปนี้

๑. บาปที่พอกพูนอยู่ในชาติก่อนของข้าพเจ้าและที่พอกพูนอยู่ในสรรพสัตว์เป็นจำนวนมากมายเหลือคณานับเป็นพลึงยิ่งใหญ่ ถ้าข้าพเจ้าไม่ปรารถนาโพธิ ไม่ปรารถนาเป็นพุทธ เพื่อความรอดพ้นของมนุษย์ทั้งหลายแล้ว ข้าพเจ้าจะชำนะบาปนั้นได้ด้วยพลึงอันใด ความปรารถนาซึ่งมิได้เป็นไปเพื่อประโยชน์เฉพาะตัวโดยสิ้นเชิงนี้ เป็นของมีอานุภาพหาประมาณมิได้ เป็นพลึงที่

ครอบคลุมเสียได้ซึ่งมวลบาปอันมากมาย บันดาลให้เกิดความสุข
ในระหว่างที่ยังเวียนเกิดเวียนตาย เป็นเครื่องรับรองความสุข
อันยอดเยี่ยมของพระพุทธทั้งหลาย ทั้งที่เป็นความสุขเฉพาะพระ
องค์และของบุคคลใกล้เคียง เป็นการถวายพระเกียรติโดยสิ้นเชิง
แต่พระพุทธทั้งหลาย ซึ่งทุก ๆ คนรักใคร่บูชาอยู่โดยปรกติ และ
ทรงเป็นผู้ซึ่งมีพระประสงค์อันดีดั่งเดียวที่จะช่วยเหลือมนุษย์ทั้ง
หลายให้รอดพ้น

๒. ข้าพเจ้าขอกราบไหว้ (วณฺทนา) พระพุทธทั้งหลาย
และพระโพธิสัตว์ทั้งปวง ด้วยมุ่งหมายยอมรับพระนิธานแห่งโพธิ
โดยไม่มีสิ่งใดอื่นกีดขวาง เพราะเหตุที่ข้าพเจ้าเป็นคนมีบาป
ข้าพเจ้าขอเอาบาปเหล่านั้นเป็นเครื่องบูชา แต่ข้าพเจ้าก็เป็นคน
ผิดบางอย่าง ข้าพเจ้าขอถวายตัวข้าพเจ้าเอง ด้วยความรักอัน
บริสุทธิ์ แต่พระพุทธทั้งหลาย และแต่พระโอรสของพระองค์
คือ ทิพยโพธิสัตว์ทั้งหลาย ข้าพเจ้าเป็นทาสของพระองค์ และ
เมื่อกระทำเช่นนั้นแล้ว ข้าพเจ้าไม่มีอันตรายใด ๆ ที่จะต้องหวาด
กลัวต่อไป เพราะในอันตรายนี้นั้น อันตรายอันยิ่งใหญ่ที่สุด
ก็คือ สิ่งที่มาจากบาปทั้งหลายของข้าพเจ้า ข้าพเจ้ารู้ว่าบาปทั้ง

หลายนั้นร้ายกาจเพียงใด ข้าพเจ้าสลใจต่อบาปทั้งหลาย ข้าพเจ้า
ขอสารภาพบาปทั้งปวง ข้าพเจ้าได้เห็นและท่านก็เห็นแล้วซึ่ง
บาปทั้งหลายเหล่านั้นตามที่มีอยู่ โปรดยกโทษบาปเหล่านั้นด้วย

๓. แต่เพื่อความเพียงพอของข้าพเจ้าเอง ขออุทิศตัวของ
ข้าพเจ้าเอง ให้เป็นของพระพุทธรทั้งหลายและเป็นของสัตว์ทั้ง
หลายทั้งปวงโดยสิ้นเชิง ข้าพเจ้าขอร่วมยินดีในการทำดีทั้งหลาย
ซึ่งบางครั้งก็ป้องกันการเกิดใหม่อันชั่วร้ายในบรรดาสามัญชน
ข้าพเจ้าขอร่วมยินดีด้วยในความรอดพ้นของพระอรหันต์ทั้งหลาย
ข้าพเจ้ามีความยินดี (ปุณฺณยานุโมทนา) ในพระพุทธรและพระ
โพธิสัตว์ ซึ่งเป็นพระผู้คุ้มครองโลก เป็นเจ้าของโลก ข้าพเจ้าขอ
อัญเชิญพระพุทธรทั้งหลายได้โปรดรออยู่ก่อนเกิด อย่าเพิ่งเสด็จเข้า
นิพพานเสียเลย (ยาจนา) จะได้อยู่สอนสรรพสัตว์ กุศลกรรมทั้ง
มวลที่ข้าพเจ้าได้มาด้วยการเคารพบูชาพระพุทธรทั้งหลาย ด้วยการ
ถือพระพุทธรทั้งหลายเป็นที่พึ่ง ด้วยการสารภาพบาปทั้งปวง
ข้าพเจ้าขอมอบให้แก่ความดีของสัตว์ทั้งปวง และเพื่อบรรลุปิธิ
ข้าพเจ้าปรารถนาขอให้ตัวข้าพเจ้า จงเป็นอาหารของผู้ที่มีความหิว

จงเป็นเครื่องดื่มของผู้มีความกระหาย (ปริณามน) ไม่ว่าข้าพเจ้า
เป็นแล้วและจะเป็นอะไรในชาติหน้าทุกชาติ ข้าพเจ้าขอสละตัว
ข้าพเจ้าเองให้แก่สรรพสัตว์ (อาตุมภาวปริตฺตยา) เช่นเดียวกับ
กับที่พระพุทธในอดีตได้ทรงปฏิบัติมา เมื่อพระองค์ทรงเริ่มตั้ง
พระนิธานเพื่อบรรลุโพธิ์ และเป็นเช่นเดียวกับที่พระพุทธในอดีต
ทั้งหลายนั้นได้ทรงนำจิตตูปาท (จิตฺโตตฺตูปาท - เกิดความตั้งใจ)
เพื่อความเป็นพระพุทธในอนาคตให้เกิดขึ้นตลอดมา ได้ทรงปฏิบัติ
ปารมิตา ตามหลักเกณฑ์ดังกล่าวมาเป็นลำดับนี้ ข้าพเจ้าขอตั้งจิต
ปรารภนาที่จะได้โพธิ์ เพื่อความรอดพ้นของสัตว์โลก เพราะฉะนั้น
ข้าพเจ้าจะทำจิตตูปาทหรือพระนิธานของข้าพเจ้าให้เกิดขึ้นตาม
ลำดับ

ตามที่กล่าวมานี้ นับเป็นขั้นต้นของผู้ที่ปรารภนาจะเป็น
พระโพธิสัตว์ ซึ่งในโลกแห่งความจริงนี้ มีอยู่น้อยคนที่สามารถ
ปฏิบัติได้ แต่ถ้าท่านมีความสนใจก็โปรดพิจารณาภูมิ ๑๐ ขั้น
ของพระโพธิสัตว์ ต่อไปอีก

ภูมิขั้นที่ ๑ คือ ปรมุทิตา—ความชื่นชมยินดีด้วย ผู้
ปรารภนาเป็นพระโพธิสัตว์จะรู้สึกชื่นชมยินดี ในผลแห่งการ
กระทำและความตั้งใจมั่นของตนที่นับว่าได้เกิดแล้ว ในตระกูล

ของพระพุทธเจ้า จะรู้สึกชื่นชมยินดีที่ตนเกิดความรักใคร่ต่อ
พระพุทธเจ้าทั้งหลาย และรู้สึกชื่นชมยินดีในความจริงที่ว่าเขาได้
อุทิศตนเองเข้าทำงานของพระโพธิสัตว์ และเขาจะได้รับความพอ
ใจที่ตนเองรู้สึกถึงความมีไมตรีจิตต่อสรรพสัตว์และต่อประณิธาน
ซึ่งตนได้ตั้งไว้ ความหวาดกลัวจะสูญหายไป และเขาจะอุทิศตน
เองทำงานสรรเสริญเกียรติคุณของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ช่วยสรรพ-
สัตว์และแสดงพระธรรม แนวความคิดที่สำคัญของเขานั้น มิใช่
ว่า “ขอให้ข้าพเจ้าได้เป็นพระพุทธเจ้าแล้วขอเข้านิพพาน” แต่
เป็นว่า “ขอให้ข้าพเจ้าได้เป็นพระพุทธเจ้าเพื่อที่จะได้ช่วยสัตว์ทุก
คน ผู้ซึ่งมีข้าพเจ้าเป็นที่พึ่ง”

ในชีวิตของเราเอง เราก็อาจฝึกให้เกิดความชื่นชมยินดีแบบ
นี้ได้ เราอาจเจริญรอยพระโพธิสัตว์ถึงแม้ว่าเราจะไม่สามารถ
ปฏิบัติตามได้อย่างสมบูรณ์ ชีวิตทางศาสนาควรเป็นชีวิตที่น่าชื่น
ชมยินดี ความคิดเห็นที่จะให้ตัวเราเป็นผู้เข้าอยู่ในตระกูลของ
พระพุทธเจ้า นั้นจะนำสุขอย่างยิ่งยวดมาสู่เรา และตามที่กล่าว
ไว้ในพระสูตรเป็นอันมาก ก็คือ ทำให้ชีวิตของเราบอบวนไปด้วย
ความคิดและการกระทำของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย การมีความตั้งใจอย่าง

จริงจังเช่นนี้หมายถึงว่า ในฐานะที่เราเป็นสมาชิกในตระกูลของ
พระพุทธ เราจะต้องขำระบาปและความหว่าดกลัว และจะทำ
งานเพื่อความดีของคนอื่น แล้วเมื่อคนอื่นเขาเห็นและชื่นชม
ความดีของเรา เขาก็ปรารภนาที่จะรู้ต้นสายปลายเหตุ เมื่อรู้แล้ว
ก็จะชักจูงให้คนทั้งหลายได้รับความชื่นชมยินดีแก่ตนเองด้วย

ภูมิขันธ์ ๒ ของพระโพธิสัตว์ คือ วิมล—ความบริสุทธิ์
ความบริสุทธิ์จะเกิดขึ้นได้ด้วยการปฏิบัติศีล ตรงนี้ก็อีกเหมือนกัน
เรา—ซึ่งเป็นคนธรรมดาสามัญ อาจพากเพียรพยายามเจริญรอย
พระโพธิสัตว์ โดยประพฤติปฏิบัติศีลให้ดีที่สุดเท่าที่เราสามารถ
และถ้าเราสามารถทำได้ดังนี้ ก็จะทำให้ตัวของเราให้เป็นอิสระเสรีจาก
ความคิดเห็นอันมีขอบเขตจำกัดอยู่ในอัตตา พระโพธิสัตว์นั้นมิใช่
เพียงแค่ดำเนินชีวิตไปตามหลักเกณฑ์ของศีลด้วยตนเองเท่านั้น
แต่ท่านได้กระตุ้นเตือนและชักจูงคนอื่นให้ประพฤติปฏิบัติทั้งใน
การให้คำสั่งสอนและทำตนให้เป็นตัวอย่างด้วย ตรงนี้ ก็ได้ชื่อว่า
ผู้ปรารภนาเป็นพระโพธิสัตว์กำลังเดินเข้าไปในอารยะมรรคทั้ง ๘
แล้ว

ภูมิขันธ์ ๓ ของพระโพธิสัตว์ เรียกว่า ปุรภาพาริ คือ

ให้แสงสว่าง ตรงนี้ ท่านจะส่งแสงสว่างให้เห็นสิ่งทั้งหลายเป็นไป
ตามธรรมชาติและมีความอดทน ซึ่งความอดทนในที่นี้หมายถึง
ความอดกลั้นอย่างแท้จริงต่อประชาชนและสิ่งทั้งหลายตามที่มีและ
เป็นอยู่ ความอดทนหรือความอดกลั้น เป็นคุณธรรมสำคัญอย่าง
หนึ่งในพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน การเป็นคนมีความอดทน
และอดกลั้นต่อบาป ต่อความอ่อนแอ ต่อสิ่งไร้สาระ ต่อสิ่งซึ่งเป็น
การกระทำเล็กๆ น้อยๆ ของผู้อื่น เป็นคุณธรรมที่สำคัญ ถ้าพวก
เราส่วนมากสามารถเจริญรอยพระพุทธในข้อนี้ได้ ก็จะอำนวย
ประโยชน์อันยิ่งใหญ่ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

ภูมิขั้นที่ ๔ เรียกว่า อรุจิสมติ คือ ความมีรัศมีดุจเปลว
เพลิง เป็นขั้นที่ต้องปฏิบัติด้วยพลังยิ่งใหญ่ที่สุด พระพุทธทรง
บำเพ็ญความต้ออย่างเข้มแข็งด้วยความตั้งใจมั่น

ภูมิขั้นที่ ๕ เรียกว่า สุกุรุขย หมายถึงมีสมาธิ คือ ความ
ตั้งใจมั่นเป็นสิ่งสำคัญ เมื่อปราศจากสมาธิเสียแล้ว จะสามารถ
บรรลุโพธิ์คือการตรัสรู้ได้อย่างไร พระโพธิสัตว์ได้ทรงทำให้
เป็นตัวอย่างโดยมีประสิทธิภาพและเป็นที่น่าปรารถนาในการ

ปฏิบัติสมาธิ ด้วยอำนาจของสมาธิ เราอาจรู้เห็นสัจยะ ซึ่งจะนำไปสู่ปรัชา คือ ความรอบรู้อย่างยอดเยี่ยมและนำไปสู่ภูมิขั้นที่ ๖

ภูมิขั้นที่ ๖ เรียกว่า อภิมุกฺต คือ พ้นจากเครื่องปิดบังได้แก่ผู้ปรารถนานั้นเมื่อได้เป็นพระอรหันต์เท่ากับเป็นพระโพธิสัตว์แล้ว จิตใจของท่านผู้นั้นจะเปิดเผย บริสุทธิ์สะอาด และสว่างไสวด้วยแสงแห่งปรัชา ในขั้นนี้พระโพธิสัตว์นับเป็นบุคคลผู้สูงสุดอย่างแท้จริง เป็นผู้สูงสุดอย่างทีบุคคลผู้มีจิตใจอย่างธรรมดาสามัญเช่นพวกเรามีสามารถจะติดตามรู้เห็นท่านได้ ถ้าต้องการติดตามรู้เห็น เราเองจะต้องดำรงอยู่ในฐานะเช่นเดียวกับพระโพธิสัตว์ด้วย พระพุทธศาสนาฝ่ายหินยานมิได้อ้างถึงภูมิใดขั้นต่อไป แต่ทางฝ่ายมหายานยังมีอีก ๓ ขั้น

ภูมิขั้นที่ ๗ เรียกว่า ทูรฺกม คือ ไปยาก ถึงระยะนี้ พระโพธิสัตว์มีความเชี่ยวชาญทุกทางที่จะนำคนอื่นไปสู่โพธิ ภูมิขั้นนี้รวมเอาผลที่เกิดขึ้นจากภูมิ ๖ ขั้นข้างต้นประมวลเข้าไว้ด้วย จึงเป็นภูมิที่ตั้งแห่งความเจริญก้าวหน้าทางปัญญา แก่พระโพธิสัตว์ แม้พระโพธิสัตว์จะไม่มีความคิดเห็นในทางโลกียต่อไป แต่ด้วยมี

ความกรุณาอันยิ่งใหญ่ พระโพธิสัตว์สามารถช่วยผู้อื่นผู้มีความทุกข์
ยากอยู่ในโลกนี้ให้ได้รับความช่วยเหลือโดยคุณธรรมของท่าน

ที่ว่าพระพุทธทรงสำแดงพระองค์ให้ปรากฏ เป็นพระวร-
กายทางมายา ตามความคิดเห็นของฝ่ายมหายานนั้น เป็นเรื่อง
น่าสนใจอยู่มาก และว่าพระพุทธเมื่อจะทรงช่วยเหลือสัตว์ทั้ง
หลายจะทรงสำแดงพระวรกายให้ปรากฏเป็นรูปใด ๆ ตามแต่จะมี
พระประสงค์ อาจแสดงพระองค์เป็นผู้ชายหรือผู้หญิง ชนิดใด ๆ
ก็ได้ อาจแสดงพระองค์ให้เห็นเป็นเทวดาปรากฏแก่ผู้ศรัทธา
เลื่อมใสก็ได้ อาจสำแดงพระองค์เป็นคนชั้นสูงหรือคนชั้นต่ำก็ได้
สุดแต่พระเมตตาและพระกรุณาของพระองค์ ไม่เฉพาะแต่จะ
ปรากฏในรูปมนุษย์ แต่อาจแสดงให้เห็นในรูปสัตว์ดิรัจฉาน หรือ
เป็นพรณพฤษชาติ หรือแม้แต่เป็นฝุ่นละอองที่คนเหยียบย่ำ
คำสั่งสอนอันประเสริฐของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ก็คือที่
สอนว่า ชีวิตทั้งปวงเป็นอย่างเดียวกัน พระธรรมกายจะปรากฏอยู่
ในรูปทั้งปวง ขันธ์แหละเป็นต้นเหตุที่เราควรจะปฏิบัติต่อสัตว์
ด้วยความเมตตารักใคร่ เราควรจะทำใจใส่ดูแลรักษาพรณ-
พฤษชาติ ยิ่งกว่าที่จะคิดเห็นไปว่าชีวิตของพวกที่ต่ำกว่ามีอยู่เพียง

เพื่อประโยชน์ของพวกที่สูงกว่า และไม่มีความสำคัญในตัวเอง
ในพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ถือว่า ทุกสิ่งเป็นของมีค่า เพราะ
เป็นเครื่องสำแดงพระธรรมกายให้ปรากฏ

ภูมิของพระโพธิสัตว์ ชั้นที่ ๘ เรียกว่า อจล คือ
ความมั่นคง ไม่หวั่นไหว ลักษณะของความมั่นคงไม่หวั่นไหว ก็
คือความเป็นผู้มีความรู้สูงใน อนุตตปุตุติกธรรมกุยานุติ ได้แก่
ความอดทนต่อธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้น เป็นความตั้งใจที่จะทำ เป็น
สภาวะของจิตทิพย์ เป็นสภาวะของจิตสำนึก ซึ่งเราทั้งหลายไม่
สามารถนึกเห็นได้ เมื่อถึงขั้นนี้ พระโพธิสัตว์ไม่มีความคิดในเรื่อง
สภาวะคู่ (เช่น มีขาว-มีดำ, มีดี-มีชั่ว, บริสุทธิ์-ไม่บริสุทธิ์)
ความรู้ได้จิตสำนึกของพระโพธิสัตว์จะดำเนินการทุกอย่างไปใน
ทางที่ประกอบด้วยความกรุณาอย่างแน่วแน่ แต่จิตในสำนึก
ของท่านจะสงบเยือกเย็น ภูมิขั้นนี้จะเปิดทางไปสู่ภูมิขั้นที่ ๙
ต่อไป

ภูมิขั้นที่ ๙ เรียกว่า สารัมมตี คือ ความคิดดีเห็นดี
ภูมิขั้นที่ ๑๐ เรียกว่า ธรรมเมฆ คือ เมฆแห่งธรรม
เท่ากับเป็นการเดินทางมาถึงจุดสุดท้าย เข้ามาอยู่ในกลุ่มของพระ

ธรรม บัดนี้พระโพธิสัตว์จะมีอนุภาพและลักษณะทุกอย่างของ
พระพุทธ ท่านเป็นที่รวมแห่งความเมตตากรุณา ท่านได้ถึง
แล้วซึ่งหลักธรรมอันสูงสุดที่จะได้เป็นพระพุทธในภายหน้า บัดนี้
ผู้เป็นพระโพธิสัตว์นั้นเท่ากับได้บรรจุพระองค์ลงในพระหทัย
ของพระธรรมกาย เป็นผู้ถึงประตูล้ำแล้ว แต่ตามความหมายก็ยัง
เป็นพระโพธิสัตว์ ผู้มีพระธรรมกายปรากฏที่จะช่วยเหลือสัตว์
ทั้งหลาย และเตรียมตัวไว้ที่จะเป็นพระโพธิสัตว์และเป็นพระพุทธ
ต่อไปในภายหน้า เรื่องดังกล่าวมานี้เป็นคำสอนที่แจ่มชัดเกี่ยว
กับพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน

ผู้ต้องการเป็นพระพุทธ ย่อมมีจุดหมายที่จะเป็นพระโพธิ-
สัตว์อยู่เป็นอุดมคติ และเขาอาจเจริญรอยตามพระโพธิสัตว์ในขั้น
ต่ำๆ เป็นเบื้องต้นไปก่อน หลักเกณฑ์ทุกประการของฝ่ายมหายาน
ก็คือ คนที่ปรารถนาจะเป็นพระพุทธ ไม่จำเป็นจะต้องเป็น
บรรพชิต ถ้ามีความตั้งใจ ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะใด เขาอาจตั้ง
พระนิธานต่อหน้าครูอาจารย์ หรืออาจตั้งพระนิธานเฉพาะตัวก็ได้
แต่การที่จะปฏิบัติดังกล่าวนั้น ตนเองจะต้องมีความรักและความ

กรุณาอย่างเต็มเปี่ยมต่อสรรพสัตว์ จะต้องตั้งใจปฏิบัติปารมิตา
ทั้งหกประการ

ปารมิตาทั้งหกประการนั้น ข้อแรก คือ ทาน ได้แก่ความ
เป็นผู้มีใจเผื่อแผ่ มีการบริจาคการให้ในทางวัตถุ คือ ให้อาหาร
รวมทั้งเสียสละในทางจิตใจด้วย การเขียนหนังสือ ให้การศึกษา
แก่เยาวชน แสดงธรรมเทศนา การเตรียมอาหาร ล้างถ้วยล้าง
ชาม การดำรงชีวิตของตนให้ดีเท่าที่จะทำได้ ทั้งหมดนับเป็น
ทาน ทานปารมิตานั้นมิใช่แต่เพียงเป็นผู้มีใจเผื่อแผ่และให้
อาหารการกินเท่านั้น แต่จะต้องเป็นคนมีไมตรีจิตและมีความรู้
สักร่วมกับคนอื่นในเมื่อเขาได้รับความสุขและความทุกข์ รวมทั้งมี
ความตั้งใจจริงที่จะทำให้คุณธรรมทุกอย่างที่เราถืออยู่เป็นไปเพื่อ
ความรอดพ้นของผู้อื่นด้วย

ปารมิตา ข้อที่ ๒ คือ ศีล ได้แก่ความมีศีลธรรม ความ
ประพฤติดี ทำลายกิเลสอันชั่วร้ายเท่าที่จะทำได้ มิใช่เพื่อ
ประโยชน์ของตนเอง แต่ให้เป็นหลักประกันอันแน่นอนที่จะไป
เกิดใหม่ในกำเนิดที่ดีด้วยความมุ่งหมายเพื่อช่วยเหลือผู้อื่น ฝ่าย
มหายานถือว่าการปฏิบัติเคร่งครัดในปารมิตาข้อนี้ สำคัญเสียยิ่ง

กว่าจะเว้นจากทำชั่ว การปฏิบัติศีลของฝ่ายมหายานนั้น หมายถึง การกระทำดีอย่างใดอย่างหนึ่งมากกว่าหมายถึงการงดเว้นหรือ ระวังอยู่เฉย ๆ

ปารมिता ข้อที่ ๓ คือ กุชานติ ได้แก่ความอดทน คือ ความอดกลั้น ผู้ปรารถนาจะเป็นพระพุทธรจะไม่ทำให้เกิดความ โกรธ ไม่เบือนหน้ารำคาญหรือดื่นตั้นในสิ่งที่พวกคนโง่ ๆ ทำ ขึ้น เขาจะต้องใส่ใจอยู่เสมอว่า ความลำบากยุ่งยากทั้งหมดเกิด มาจากเหตุ

ปารมिता ข้อที่ ๔ คือ วัรุย เพื่อจะปฏิบัติปารมिताข้อนี้ จำต้องเป็นผู้มีความขมก้ขม้น มีความเข้มแข็ง ไม่เปิดทางให้แก่ ความอ่อนแอ แก่ความท้อถอย ไม่เป็นผู้กลัวในความพลัดพลิน สนุกสำราญในทางโลกีย์ และจะต้องรักษาความตั้งใจของตนให้ เข้มแข็งอยู่เสมอ

ปารมिता ข้อที่ ๕ คือ ฐยาน ได้แก่ถาวร คือ ความตั้งใจ มั่น ในพระพุทธศาสนานี้มีถาวรอยู่หลายแบบหลายวิธี ซึ่งใน เรื่องนี้ ฝ่ายมหายานยังมีมากเป็นพิเศษ ฐานะที่เลือกปฏิบัติกัน ก็เพื่่อมุ่งหมายให้ได้ความรู้อันบริสุทธิ์ ซึ่งจะช่วยให้เราดำเนินไป

ตามแนวทาง และเตรียมตัวไว้เพื่อให้เข้าถึง ปราศุสมตาคือ
ความรู้ว่าผู้อื่นกับตัวเรามีสภาวะเหมือนกัน ได้แก่ความเห็นจริง
ในเรื่องอนัตตาและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของพระธรรมกาย

ปารมิตา ข้อที่ ๖ คือ ปุริชฌญา หรือ ปุริชฌญาปารมิตา
ซึ่งเป็นคุณธรรมชั้นสูง เพื่อบรรลุคุณธรรมข้อนี้ จำต้องปฏิบัติ
ปารมิตาข้ออื่นโดยสม่ำเสมอไปด้วย การที่จะมีปรัชฌญาปารมิตา
สมบูรณ์ได้ ก็เช่นเดียวกับบรรลุนิพพาน พวกเรา—คนธรรมดา
สามัญ แม้จะเพียรพยายามก็สามารถจะเห็นได้แต่ประกายแห่ง
ความรู้เรื่องยิ่งของปรัชฌญา ซึ่งพระโพธิสัตว์ส่งสะท้อนมา

ปารมิตาแต่เดิมก็มีเพียง ๖ อย่างดังกล่าวมานี้ แต่ต่อมา
ทางฝ่ายมหายานได้เพิ่มขึ้นอีก ๔ คือ อุपाय—ความฉลาดใน
การให้คำแนะนำสั่งสอน, ปุริชฌญาณ—ความตั้งใจ, พล—
ความเข้มแข็ง, ชุฌญาณ—ความรู้* ในบรรดาปารมิตา ๔ นี้
ที่สำคัญที่สุด คือ อุपाय ได้กล่าวไว้แล้วว่า พระโพธิสัตว์นั้นจะ
ใช้อุपाय หรือความสามารถ หรือวิธีการที่ดีทุกอย่างเท่าที่จะทำได้

* บารมี ของฝ่ายหินยาน มี ๑๐ คือ ทาน, ศีล, เนกขัมมะ, บัณฑิต,
วิริยะ, ขันติ, สัจจะ, อธิฐาน, เมตตา, อุเบกขา.

เพื่อนำสรรพสัตว์ไปสู่ โพธิ หรือ ปรัชญา ซึ่งมีผู้อธิบายไว้ว่า “อุปายะ” หมายถึงวิธีการที่ดี ศิลปแห่งการดำเนินงาน ความสามารถในการใช้อุปายะ เป็นความหมายทางเทคนิคในพระพุทธศาสนา เป็นคำตรงข้ามกับ ปรัชญา แต่มีความหมายไปในทางกรุณา ท่าน วิมลกীরติ (คณาจารย์ผู้หนึ่งของฝ่ายมหายาน) กล่าวไว้ใน วิมลกীরติสูตร ว่า ปรัชญา (ปัญญา) เป็นมารดาของพระโพธิสัตว์ และอุปายะเป็นบิดาของพระโพธิสัตว์ ไม่มีท่านผู้ใดที่เกิดมาเป็นผู้นำของมนุษยชาติโดยปราศจากขงคุณธรรม ๒ อย่างนี้ ปรัชญา เป็นคุณธรรมอันหนึ่งอันเดียวเป็นสิ่งสากล เป็นเครื่องแสดงถึงหลักแห่ง สัมตาคือความเหมือนกัน ส่วน อุปายะ มีหลายอย่าง เป็นหลักแห่ง นานัตวะ คือมีหลายอย่างแตกต่างกัน ถ้าพิจารณาตามแนวปรัชญาอันบริสุทธิ์แล้ว พระโพธิสัตว์ทั้งหลายจะมองไม่เห็นความดำรงชีวิตอันเต็มด้วยความทุกข์โดยเฉพาะของสัตว์ใด เพราะไม่มีอะไรที่มีใช่เป็นส่วนของพระธรรมกาย* แต่เมื่อพระโพธิสัตว์มองดูโลกโดยแนวแห่งกรุณา ท่านจะมองเห็นว่า ทุกหนทุกแห่งมี

* โปรดดูก่อนว่าด้วย ตรีกาย

ความทุกข์โศก มีบาป ซึ่งแนบสนิทติดอยู่กับรูปและนามแต่ละอย่าง
แต่ละชนิด โดยเฉพาะเพื่อที่จะปลดปล่อยทุกข์โศกและบาปทั้งหลาย
เหล่านั้นให้พ้นไป พระโพธิสัตว์ทั้งหลายจะต้องใช้อุบายเท่าที่จะ
ทำได้เพื่อนำสรรพสัตว์ไปสู่จุดสุดท้ายแห่งความมีชีวิตอยู่ จุดสุด
ท้ายนี้ ก็มีเพียงอย่างเดียว คือ ศาสนา ได้แก่ศาสนาแห่งความจริง
แต่มีทางดำเนินหลายทาง มีวิธีการหลายอย่าง มีอุบาย
หลายชนิด ซึ่งทุกอย่างทุกวิธีและทุกชนิด ล้วนแต่เกิดจากความ
กรุณาในสรรพสัตว์ ของพระธรรมกาย และเพื่อที่จะให้มีประสิทธิ-
ภาพในการนำหมู่ประชาไปสู่ อนุตตรโพธิ์ และความดีทั้งปวง
เพราะฉะนั้น เมื่อพูดตามแบบพุทธศาสนิกในโลกนี้ ไม่มีสิ่งอันใด
อื่น นอกจากการใช้อุบายอย่างชานใหญ่ของพระธรรมกาย ซึ่ง
ปรารถนาที่จะนำประชาผู้มีปัญญาจักไปสู่ความรู้แจ้งเห็นจริงใน
ความเป็นพระพุทธ ด้วยเหตุนี้ จึงมีอยู่หลายกรณีที่เป็นการยากที่
จะแปลความของคำว่า อุบายะ ให้ตรงกับความหมายทางเทคนิค
เต็มได้

ปรัณิธานปารมิตา นั้น เป็นของที่พระโพธิสัตว์จะ
สำแดงให้ปรากฏเมื่อมีความตั้งใจจะช่วยสัตว์ทั้งหลาย ให้บรรลุ
ความรอดพ้น แล้วตั้งปรัณิธานไว้

พลปารมิตา คือ กำลังที่พระโพธิสัตว์ทำงานเพิ่มพูน
ความตั้งใจ ความคิด ปัญญา การปฏิบัติ ความอดทน และความรู้
ของตนให้ทวียิ่งขึ้น

ชุญานปารมิตา คล้ายคลึงกับปรัชญา ต่างแต่ชุญานะ
หมายถึงความรู้ด้วยปัญญามากกว่า แต่ปรัชญานั้นหมายถึงความรู้
จริงเห็นจริงเป็นญาณทัศนะ

ตอนนี้ เราย่อมจะเห็นได้แล้วว่า ความแน่นหนักในชีวิต
ของพระโพธิสัตว์ หรือแม้จนท่านผู้ปรารถนาจะเป็นพระพุทธรูป
อยู่ที่มีความกรุณาปรารถนาจะช่วยเหลือผู้อื่น พระโพธิสัตว์ที่แท้
จริงนั้นจะมีความสุขอันไฉยยิ่งใหญ่มากกว่าช่วยเหลือสัตว์ทั้งหลาย
ให้พ้นจากทุกข์และความยากเข็ญ แล้วนำสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น
ไปสู่ความรอดพ้น ถึงขั้นนี้ แม้ความสุขของนิพพานก็ด้อยไปกว่า
ความสุขดังกล่าว.

ตรีกาย

หัวใจ ของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานนั้น อยู่ที่ ตรีกาย กล่าวคือ พระกายทั้งสามของพระพุทธ และอยู่ที่พระโพธิสัตว์ ผู้ประกอบด้วยปรัชญาและกรุณา

ภายหลังที่พระพุทธโคตมศากยมุนีเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วมิช้า บรรดาศิษยานุศิษย์ของพระองค์ก็เริ่มคิดเห็นกันว่า พระองค์เป็นบุคคลเหนือมนุษย์ ฝ่ายพวกหินยานก็เห็นกันว่าพระพุทธเป็นเชษฐบุคลลผู้บรรลุสัมมาสัมโพธิในชาตินี้ ด้วยอำนาจแห่งจิตที่เจริญแล้ว และด้วยอำนาจแห่งคุณธรรมที่สร้างสมมาแต่อดีตชาติ พวกพุทธศาสนิกนิกายมหาสังฆิกะ คิดเห็นว่า พระพุทธเป็นเชษฐบุคลและเป็นโลกุตระ ความคิดเห็นของพวกมหาสังฆิกะดังกล่าวนี้ ได้ตกทอดมายังพวกพุทธศาสนิกฝ่ายมหายานด้วย ซึ่งต่างก็คิดเห็นพระพุทธ เป็น ๓ ประการ คือ

๑. พระนิรมานกาย คือ พระกายที่นิรมิตสรรสร้างขึ้น เช่น พระพุทธโคตมศากยมุนีนี้เป็นพระนิรมานกาย ซึ่งเป็นพระพุทธในรูปมนุษย์ที่เสด็จเดินเหินอยู่บนพื้นแผ่นดิน และทรงสั่งสอนพระสาวก อยู่จนตราบเท้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน เมื่อพระชนมายุได้ ๘๐ พรรษา

๒. พระสัมโมกกาย คือ พระกายเอิบอิ่มสุขสมบุรณ์
เช่น พระพุทธรูปสำแดงพระวรกายอันประกอบด้วยพระรัศมีโชติ
ช่วง ไปรตเทศนารธรรมแก่พระโพธิสัตว์ทั้งหลาย

๓. พระธรรมกาย คือ พระกายในทางธรรม เช่น
พระพุทธรูปพระวรกายอันยอดเยี่ยมประกอบด้วยพระปรัชญาและ
พระกรุณาอันสูงสุด

พึงทราบว่า พระพุทธรูปนั้น ความจริงมีแต่พระองค์เดียว
มิใช่มีสามพระองค์ แต่ถ้าวเฝ้ามองเห็นด้วยสมันตจักขุ เราจะเห็น
ว่า พระองค์ก็คือพระธรรมกายอันยอดเยี่ยม ถ้าวเฝ้ามองเห็นด้วย
ทิพจักขุ พระองค์ก็คือพระสัมโมกกาย ผู้ไปรตแสดงธรรมแก่
พระโพธิสัตว์ทั้งหลาย เพื่อที่จะให้พระโพธิสัตว์เหล่านั้นบำเพ็ญ
กรณียกิจในการช่วยบรรดาสัตว์ผู้มีปัญญาจักขุ ถ้าวเฝ้ามองเห็น
พระองค์ด้วยมังสจักขุคือดวงตาธรรมดาของมนุษย์ เราก็จะเห็น
พระพุทธรูปในพระนิรมานกาย เช่น พระพุทธรูปโคตมศากยมุณี พระ
องค์ผู้ทรงอุปติในกรุงกบิลพัสดุ์ แล้วได้ทรงบรรลุปิธิ ภายหลังได้ต้น
ไม้ โพธิ์ และภายหลังที่ได้ทรงบำเพ็ญพุทธกิจมาตลอดพระชนมชีพ
แล้ว ก็เสด็จดับขันธปรินิพพาน

แต่โปรดรำลึกว่า พระพุทธโคตมศากยมนั้น มีไม่แต่
เพียงเป็นพระธรรมกายที่สำแดงพระองค์ให้เห็นเป็นพระพุทธริ-
มานกายอย่างเดียว หากแต่ทรงสำแดงพระองค์ให้เห็นเป็นพระ
นิรมานกายหลายอย่าง เช่นเดียวกับพระสัมโมกคกาย แต่
พระพุทธรธรรมกายนั้นคงมีอย่างเดียว คือ พระพุทธผู้ยอดเยี่ยมเป็น
โลกุตตระ ส่วนพระพุทธรที่เห็นเป็นอย่างอื่นนั้นเป็นเพียงพระ
อาการต่าง ๆ ที่ทรงสำแดงให้เห็น เช่นที่มีความกล่าวไว้ในกาย-
ตรัยสูตรว่า พระอนนทเถระได้ทูลถามพระพุทธเจ้าถึง ตรีกาย
ว่า “พระผู้มีพระภาคทรงมีพระกายหรือ?” พระพุทธเจ้า
ตรัสว่า “พระตถาคตมีกาย ๓” เพราะฉะนั้น เราจึงเห็นได้ว่า
กาย ๓ ก็คือ พระอาการทั้งสามของพระพุทธหรือของพระตถาคต
พระองค์เดียว กล่าวคือ สามที่มีความสำคัญเป็นหนึ่ง ซึ่งแตกต่าง
กันในเรื่องอาการและหน้าที่ที่กระทำ

พระนิรมานกาย

พระนิรมานกาย คือ องค์พระอนันตพุทธ ซึ่งทรงสำแดง
พระองค์ให้ปรากฏแก่สรรพสัตว์ผู้มีปัญญาจักขุในโลก พระองค์
ทรงนิรมิตพระวรกายให้เข้ากับสภาวะของโลก ทรงมีพระวรกาย

ประกอบด้วยธาตุทั้งสี่ของโลก แต่เป็นพระวรกายที่ประกอบด้วย
ธาตุส่วนบริสุทธ์ พระองค์ คือ พระผู้แทนของพระอนันตพุทธ มา
ปรากฏในโลกมนุษย์ เพื่อที่จะสั่งสอนสรรพสัตว์ผู้มีปัญญาจัก
ให้พ้นจากทุกข์และนำสรรพสัตว์ไปสู่โมกษะ ด้วย โโพธิ ของพระ
องค์ ด้วยเหตุนี้ พระพุทธจึงโปรดประทานเทศนาสั่งสอนสรรพ
สัตว์ด้วยพุทธโฆษาที่มีจำนวนมากมายนับไม่ถ้วน เช่นเดียวกับ
ปริมาณในห้วงนภากาศ พระกรุณาของพระองค์หวั่นไหวอยู่ตลอด
เวลา ตลอดจนพระปรีชาญาณและพระประณิธานของพระองค์ก็มีอา
ยหุตุยั้งได้ จนกว่าจะได้ทรงนำสรรพสัตว์ให้ได้พบที่พ้นทุกข์
เป็นทางไปสู่ความรอดพ้นจากทุกข์ โดยปรกติ พระนิรมานกาย
นั้นหมายถึงพระกายที่แปลงมา พระกายนั้นได้อุบัติมาเป็นพระ
พุทธโคตมศากยมุณีบ้าง เป็นพระพุทธในรูปมนุษย์ หรือมานุสี-
พุทธอื่น ๆ บ้าง ซึ่งมีพระกายประกอบด้วยอาการและคุณสมบัติ
เหมือนมนุษย์ทั้งหลาย เช่นมีเจ็บไข้ แก่และตาย อย่างเดียวกับ
คนทั่วไป แต่พระพุทธในรูปมนุษย์นั้นเป็นมนุษย์ผู้สมบูรณ์
บริสุทธ์ จลาค และมีพละนาภาพ ประกอบด้วยมหาบุรุษลักษณะ
อันประเสริฐ มีความงาม และมีความเข้มแข็ง มีพระหทัยเป็นที่
รวมแห่งปรีชาญาณและกรุณา

ความคิดเห็นในเรื่องพระนิรมานกายนั้น ได้ขยายไปกว้าง
 ขวางมาก และเป็นไปในทางอุดมคติยิ่งขึ้น จนแม้พระพุทธผู้มี
 พระองค์ปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์ เช่น พระพุทธโคตมศากยมนี
 ก็ดูเหมือนต่อมาบรรดาพวกศิษยานุศิษย์ผู้จงรักภักดี จะยกย่อง
 เชิดชูกันว่าเป็นพระพุทธรูปในอุดมคติยิ่งขึ้น ๆ เช่นเดียวกับพวก
 คริสเตียนยกย่องเชิดชูพระคริสต์ แม้ในฝ่ายหินยานเอง ซึ่งนับ
 ถือพระพุทธผู้มีพระองค์ปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์ว่าเป็นมนุษย์
 เช่นเดียวกับมนุษย์ทั้งหลาย ก็ยังไม่วายที่จะคิดเห็นโน้มน้าวไปยัง
 ในทางที่จะเชิดชูพระองค์ให้เป็นบุคคลยอดเยี่ยม เป็นบุคคลใน
 อุดมคติ แต่ในฝ่ายมหายานนั้นยกย่องพระพุทธว่าเป็นบุคคลใน
 อุดมคติ เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระผู้ทรงแสดงธรรมแก่พระ
 โพธิสัตว์ทั้งหลาย เช่นเดียวกับพระนิรมานกายเป็นผู้ทรงแสดง
 ธรรมแก่มนุษยชาติผู้มีโมหะ แม้ว่าพระนิรมานกายจะทรงมี
 ร่างกายของมนุษย์ พระองค์ก็ทรงมีธรรมชาติเช่นเดียวกับพระ
 ธรรมกาย พระกายอันแท้จริงของพระนิรมานกาย ก็คือพระธรรม-
 กาย เพราะพระนิรมานกายทั้งปวงนั้นรวมอยู่ในพระธรรมกาย
 พระพุทธรูปนิรมานกายทั้งหลายนั้น เราจะพบเห็นอยู่ทุกหน
 ทุกแห่งและทุกเวลา พระองค์ของพระพุทธรูปนิรมานกายก็คือพาหะ

สำหรับที่พระตถาคตจะใช้บำเพ็ญพุทธกิจ ไม่ว่าในสถานที่ไหน และในเวลาใด ถ้าพระพุทธรูปทรงพิจารณาเห็นว่า เป็นสถานที่และ เวลาอันดีที่สุดที่จะสำแดงพระนิรมานกายให้ปรากฏ พระองค์ก็จะ ทรงกระทำ

พระสัมโมกกาย

พระนิรมานกาย ที่กล่าวมาข้างต้นนั้น เป็นการสำแดง พระองค์ของพระพุทธรูปให้ปรากฏเพื่อประโยชน์แก่อกุลแก่สรรพสัตว์ ผู้มีโมหะมากหรือน้อย เช่น แก่พระศร้าวก แก่พระปรตแยกพุทธร และแก่พระโฬิสสัตว์ ชั้นต่ำๆ แต่พระสัมโมกกายนั้นทรงสำแดง พระองค์ให้ปรากฏเพื่อประโยชน์แก่อกุลแก่พระโฬิสสัตว์ทั้งมวล ในพระพุทธรูปศาสนาฝ่ายมหายาน ถือว่า พระสัมโมกกาย เป็นผู้ แสดงบรรดาพระสูตรต่าง ๆ เป็นอันมากของฝ่ายมหายาน เว้นแต่ พระคัมภีร์ ชินกอน ซึ่งพวกมหายานญี่ปุ่นอ้างว่าได้รับมาโดยตรง จากพระธรรมกาย พระสัมโมกกายนั้น บางคราวก็เรียกกันว่า พระกายชดเชย เพราะถือว่าเป็นผู้เสวยผลการกระทำทางจิต แต่ ต่อมาเรียกกันว่า พระกายแห่งความสุขสมบูรณ์ เพราะเป็นที่ก่อให้เกิดปราโมทย์บันเทิงแก่พระโฬิสสัตว์ทั้งมวล เป็นพระกายที่

สำแดงสัญลักษณ์แห่งความสมบูรณ์อย่างเยี่ยมยอด เป็นพระกาย
ที่แสดงให้เห็นปรัชญาออกมาเป็นตัวตน พระพุทธวรกายดังกล่าว
นี้ เป็นพระวรกายประกอบด้วยพระรัศมีอันโชติช่วง และมี
ปรากฏอยู่ ๒ พระกาย คือ พระกายหนึ่งเพื่อทรงปรารถนาสำหรับ
พระองค์เอง อีกพระกายหนึ่งเพื่อประโยชน์ในการสั่งสอนพระ
โพรสิสัตว์ พระกายที่สำแดงเพื่อสั่งสอนพระโพรสิสัตว์นั้นมีอำนาจ
ทางจิตอย่างมหัศจรรย์ เผยให้เห็นลัทธิแห่งธรรม (ธรรมจักร)
แก่วิจิกิจนาทางพระศาสนาทุกอย่างที่พระโพรสิสัตว์กั้นอ้าง และ
ทำให้พระโพรสิสัตว์ทั้งหลายเปลิดเปลินอยู่ในสุขแห่งมหายานธรรม

พระสัมโมกคกายนั้น เป็นการปรากฏของพระธรรมกาย
และเป็นพระกายที่ตั้งอยู่ท่ามกลางระหว่างพระธรรมกายกับพระ
นิรมานกาย และพระธรรมกายนั้นมิใช่ว่าจะเห็นกันได้ด้วยจิตใจ
ของบุคคลทั้งหลาย แต่พระสัมโมกคกายนั้นอาจเห็นกันได้ เพราะ
ฉะนั้น สำหรับบุคคลบางคน อาจเห็นพระสัมโมกคกายในรูปของ
พระอมิตาภพุทธ สถิตอยู่ในแดนสุขาวดี แต่คนในศาสนาอื่น ๆ
อาจคิดเห็นเป็นพระเจ้าในคริสต์ศาสนา และคนในศาสนาฮินดู
อาจเห็นเป็นพระอิศวร อีกประการหนึ่ง พระสัมโมกคกายก็คือ พระ
พุทธในอุดมคติ ซึ่งเป็นเครื่องแสดงออกของพระธรรมกาย มีนัก

ทฤษฎีบางพวกชอบเปรียบเทียบพระสัมโมกกายกับพระคริสต์บน
สวรรค์ และมีผู้เปรียบเทียบว่า พระอมิตาพุทธของมหายาน
ซึ่งสถิตในแดนสุขาวดีกับพระเป็นเจ้าของคริสต์ผู้สถิตในแดน
สวรรค์ ทั้งสองพระองค์นั้นต่างเป็นพระสัมโมกกายด้วยกัน

พระสัมโมกกาย คือ พระอนันตพุทธ ที่พุทธศาสนิกฝ่าย
มหายานหลายพวก พวกนี้เคารพบูชายิ่งกว่าพระพุทธโคตมศากย-
มุนี ซึ่งเขาเชื่อถือกันว่าเป็นเงาหรือเป็นผู้แสดงธรรมแทนพระ
สัมโมกกาย ชาวมหายานพวกนี้ชี้แจงว่า พระสัมโมกกายนั้น
อวตารลงมาในรูปพระนิรมานกาย เมื่อเราเผยดวงตาของเรามอง
เห็นพระรัศมีอันรุ่งโรจน์ของพระอนันตพุทธนั้น เราจะต้องไม่
มองดูพระองค์ที่ทรงสำแดงออกในรูปมนุษย์ ในสมัยที่พวกเรา
มีโมหะ พระพุทธในรูปมนุษย์ (มานุษย์พุทธ) ก็จะช่วยโปรด
ประทานคำสั่งสอนและประทานตัวอย่างอันดีแก่เรา แต่ในสมัย
ใด เมื่อเรามองเห็นได้แจ่มแจ้งด้วยดวงตาของพระโพธิสัตว์ เรา
ก็จะมองเห็นพระพุทธผู้เยี่ยมยอด พระพุทธผู้มีพระรัศมีสว่างไสว
ผู้มีสัตยธรรม ผู้เป็นอนันตะ ในคัมภีร์มหายานศรัทโธปทศาสตร์
ของท่านอัครโฆษา มีกล่าวไว้ว่า “ พระสัมโมกกายนั้น จะสำแดง
พระองค์ให้ปรากฏในที่ทุกหนทุกแห่ง ไม่มีสิ้นสุด ไม่มีขอบเขต

ไม่มีจำกัด ทรงสำแดงให้ปรากฏอยู่ตลอดกาลนิรันดร์ ทรงประทาน
ความสุขและความดีไม่สิ้นสุด ”

พระธรรมกาย

พระธรรมกายนั้น ที่อธิบายกันทั่ว ๆ ไปก็ว่า คือ สัตยธรรม
ที่สามารถหยั่งรู้ได้ เป็นสิ่งยั่งยืนคงที่ ไม่เปลี่ยนแปลง แต่คำ
อธิบายโดยพิสดารนั้นก็มักจะแตกต่างกันไปตามลัทธิของพระพุทธ
ศาสนาในนิกายต่าง ๆ แต่ละสำนัก ในคัมภีร์มหายานศรัทโธปท
ศาสตร์กล่าวว่า พระธรรมกายคือ สัตยธรรมดั้งเดิม คัมภีร์ปรัชญา-
ปารมิตา ถือว่า พระธรรมกายนั้นพระธรรมเป็นผู้สร้างขึ้นเป็นภาวะ
อันสูงสุด พระธรรมกายได้แก่ปรัชญา คือ ความรอบรู้อันสูงสุด
บางคัมภีร์กล่าวว่า พระธรรมกาย คือ กายอันไม่มีเบืองต้นแห่ง
ความเป็นเอง (สวัยมฺภู ?) แต่บางคัมภีร์ก็กล่าวว่า พระธรรม
กายคือกายตามธรรมชาติของพระตถาคต เป็นกายยั่งยืนไม่เปลี่ยน
แปลง เป็นธรรมชาติอันแท้จริงของพระพุทธทุกพระองค์และของ
ภาวะทุกอย่างพวคนิกายมัชฌิมิกะ กล่าวว่า พระธรรมกาย หมายถึง
ความว่างเปล่า ซึ่งอาจหมายถึง ความจริงที่ไม่สามารถอธิบายได้
ด้วยถ้อยคำ แต่พวกฝ่ายโยคอาจารย์อธิบายว่า พระธรรมกาย หมายถึง
ถึงความเที่ยงแท้

บางคัมภีร์ ก็ถือว่า พระธรรมกาย เป็นสิ่งมีตัวตน เป็น
ผู้แสดงความกรุณาและกิจกรรม ที่ช่วยเหลือสัตว์ทั้งหลายด้วยเทศ-
นาสั่งสอน มิใช่จะเป็นสิ่งลอย ๆ ไม่มีตัวตน แต่เป็นสิ่งที่นอกเหนือ
ธรรมชาติ มิใช่เป็นของไม่มีรูปไม่มีร่าง หากแต่เป็นสภาวะอัน
แท้จริงและยั่งยืนถาวร พระธรรมกาย คือ สภาวะรวบยอดของ
สากลโลก พระธรรมกายนั้นย่อมแสดงตัวให้ปรากฏในที่ทุกแห่ง
ทุกภาคของโลก และการแสดงตัวให้ปรากฏนั้นเป็นการกระทำ
อย่างจริงจัง ทั้งในหลักธรรมและในรูป พระธรรมกาย คือ
พระกายแห่งโพธิภายในของพระพุทธ พระธรรมกายจะไม่ปรากฏ
รูปแก่คนใด แต่จะปรากฏรูปให้คนที่เข้าใจได้เห็น และโปรด
แสดงธรรมสั่งสอน ตามหลักทั่วไปในพระพุทธศาสนา พระธรรม
กายนั้นเป็นสิ่งไม่มีรูปไม่มีร่างและสงบเยือกเย็น แต่มี โพธิ อัน
ยอดเยี่ยมเป็นเครื่องปรากฏให้ความขมก้เข้มข้นด้วยความกรุณา
ด้วยเหตุนี้ พระธรรมกายจึงเป็นผู้ตัวจริงซึ่งท่านผู้บรรลุโพธิ
สามารถรู้จักและมองเห็นได้ บางที่ทางดีที่สุดที่จะอธิบายให้เข้าใจ
และรู้จักพระธรรมกายได้ด้วยคำคำเดียว ก็คือ สัตยะ หรือ ความ
จริง และความจริงนั้นเป็นสิ่งที่ทุก ๆ คนจะต้องประจักษ์ด้วยตน
เอง ถึงแม้จะเป็นที่หวังอยู่แล้วว่า พระโพธิสัตว์นั้นสามารถเห็น

ประจักษ์ความจริงนั้นโดยสมบูรณ์ได้แต่ตามหลักธรรมเท่านั้น
ความจริงจึงเป็นจุดหมายสุดยอดของพระโพธิสัตว์ทั้งหลายและของ
บุคคลอื่นด้วย ทุกๆ คนเป็นเจ้าของความจริง ความจริงเป็น
ธรรมชาติอันแท้จริงของสิ่งทั้งหลาย และเพราะเหตุนี้ เราจึงอาจ
เรียกได้อีกด้วยว่า ความจริงนั้นคือ ตถตา ธรรมชาติ และตถาคค-
กรรม นิรวาณ คือ ที่พำนักของความจริง ธรรมกายแปลตามคำ
ก็คือ กายหรือตัว ของพระธรรม ซึ่งมีอยู่ตามกฎเกณฑ์ คราวนี้
ก็มามีความหมายว่า ความจริงสุดยอด ซึ่งเป็นบ่อเกิดของสิ่งทั้ง
หลายทั้งปวงให้มีภาวะและสมบูรณ์ด้วยกฎเกณฑ์ แต่เป็นทุกสิ่ง
ทุกอย่างที่มีสภาวะอยู่ในขอบเขตอันจำกัดรัดกุมในตัวของมันเอง
เป็นสิ่งที่ภายในและประกอบเป็นพุทธภาวะอันประเสริฐ

ในคัมภีร์ ลังกาวตารสูตร กล่าวว่า พระธรรมกาย หมายถึง
ถึง พระองค์ของพระพุทธ ซึ่งประกอบด้วยพระธรรมหรือความ
จริงอันยอดเยี่ยมนั่นเอง

ในคัมภีร์ มหายนสารทโรบทศาสตร์ กล่าวว่า “พระ
ธรรมกาย คือ พระผู้นั้นตะ พระผู้มีความสุข พระผู้ระเบียบ
ในพระองค์เอง พระผู้บริสุทธิ์ พระผู้สงบเยือกเย็น พระผู้ไม่

เปลี่ยนแปลง พระผู้ทรงอิสรภาพ ความเป็นเช่นนั้น มีชื่อเรียก
เป็นคำศัพท์ว่า ตถาคตครรภ หรือ พระธรรมกาย หน้าที่ของ
พระธรรมกายมีอยู่ ๒ ประการ ประการแรกเกี่ยวกับความรู้สำนึก
โดยเฉพาะในปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นทางที่จิตของสามัญ
ชน พระศราวก และพระปรตเยกพุทฺธ จะนึกเห็นได้ หน้าที่
ประการที่ ๒ เกี่ยวกับความสำนึกในกรรม (กัมมวิชญาณ) ซึ่ง
เป็นแนวทางที่จิตของพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย เมื่อผ่านจากจิตตูปาท
ชั้นต้นของท่านชั้นสู่ชั้นสูงของความเป็นพระโพธิสัตว์ ท่านก็นึก
เห็น ความนึกเห็นเช่นนั้นเป็นพระสัมโมกคกาย ”

คัมภีร์ อวตังสกะสูตร กล่าวถึงพระธรรมกายไว้ว่า “พระ
ธรรมกายนั้น แม้จะลำแดงพระองค์ให้ปรากฏในโลกทั้งสาม
แต่ก็เป็นผู้พ้นแล้วจากความไม่บริสุทธิ์และกิเลสตัณหา ทรงเผย
พระองค์ให้ปรากฏที่นั่นบ้าง ที่นั่นบ้าง ทุกหนทุกแห่ง ตามเรียก
ร้องของกรรม พระธรรมกายมิใช่เป็นความจริงเฉพาะบุคคล มิ
ใช่ปรากฏอย่างหลอกหลวงจอมปลอม แต่เป็นสากลและบริสุทธิ์
พระธรรมกายนั้นมิใช่มาจากที่ไหน มิใช่จะไปในที่ใด ไม่อวด
อ้างตัวเอง มิใช่สิ่งที่ดับสูญ พระธรรมกายเป็นความสงบเยือกเย็น
เป็นอนันตะตลอดกาล เป็นพระผู้เป็นหนึ่ง ไม่มีสิ่งวัดวากำหนดได้

พระธรรมกายนั้น ไม่มีขอบเขต ไม่มีทิศที่อยู่ แต่ปรากฏพระองค์อยู่ในกายของทุกคน ความเป็นอิสระและความเป็นตัวตนของพระธรรมกายนั้นเป็นสิ่งที่ไม่สามารถหยั่งรู้ได้ การที่วิญญานของพระธรรมกายมีเป็นตัวตนอยู่ในสิ่งทั้งหลายนั้น เป็นเรื่องที่ไม่อาจหยั่งรู้ยังเห็นได้ ความมีตัวตนทุกรูปย่อมปรากฏอยู่ภายใน อาจสรสร้างเป็นสิ่งที่มัลลชินมา เมื่อเราถือว่า ร่างกายทางวัตถุที่เห็นได้จริงจรงใด ๆ นี้เป็นสิ่งที่ก่อเกิดขึ้นด้วยสภาวะของกรรมย่อมส่งผลให้เห็นสิ่งที่สร้างสรรทั้งมวล แม้พระธรรมกายจะเป็นที่เกิดแห่งปัญญาความรู้ แต่เป็นความรู้สาธารณะ ไม่จำกัดเฉพาะบุคคลจำพวกใดหรือเฉพาะผู้ใด สากลโลกย่อมมีอันเปลี่ยนแปลงไป แต่พระธรรมกายย่อมยั่งยืนคงทนอยู่ตลอดกาล”

“พระธรรมกายนั้น อำนาจประโยชน์เกื้อกูลแก่เราเพราะทำลายเสียซึ่งความชั่ว ซึ่งเป็นทางให้เราสร้างความดีทุกอย่างให้เกิดขึ้นโดยรวดเร็ว ทำให้เราได้รับแสงสว่างรุ่งโรจน์อันจะกำจัดเสียซึ่งความมืดแห่งโสมพะที่หมักต้องอยู่ในสรรพสัตว์ ด้วยพระหทัยอันประกอบด้วยมหากรุณาของพระธรรมกาย เกื้อกูลให้เราได้ปกป้องคุ้มครองสรรพสัตว์ให้พ้นภัย ด้วยพระหทัยอันกอร์ปด้วยเมตตาอันยิ่งใหญ่ของพระองค์ เป็นเครื่องชักจูงให้เราได้ช่วย

เหลือสรรพสัตว์ ให้พ้นจากความทุกข์ในการเวียนเกิดเวียนตาย
ทรงเกื้อกูลพวกเราด้วยการตั้งมั่นไว้ซึ่งศาสนานันตี มีศาสนธรรม
เป็นเครื่องทำใจของพวกเราให้เข้มแข็งในการปฏิบัติจริยธรรม ส่ง
เสริมให้เรามีความเชื่อมั่นในความจริง อันเป็นเครื่องชำระล้าง
ความเศร้าหมองจิตของพวกเราทั้งหมดให้ผ่องใสสะอาด ช่วยพวก
เราให้รู้จักพระธรรมตามความดี ไม่ชักพาพวกเราให้หลงผิดจน
ไม่ยอมรับรู้ในเรื่องกฎของเหตุและผล โปรคประธานแสงสว่าง
ทางปัญญาเป็นเครื่องส่องดวงใจของสรรพสัตว์ ทรงบันดาลให้
พวกเรามีชีวิตอยู่ปฏิบัติสัทธิธรรมทั้งมวล ซึ่งเป็นมรรคาแห่งความ
เป็นพระพุทฺธ พระกายคุงพระสุริยาทิพย์ของพระตถาคตนั้นย่อม
แผ่พระรัศมีแห่งปัญญาหาประมาณมิได้ ให้ส่องสว่างไปตลอดทั่ว
สากลจักรวาล ”

คำอธิบายเกี่ยวกับ พระธรรมกายนั้น ต่างก็มีวิธีต่างเกจิ
อาจารย์ก็อธิบายกันไว้ด้วยถ้อยคำต่าง ๆ ไม่สิ้นสุด จึงขอยุติ

เรื่องตรีกายตามที่กล่าวมาโดยย่อนี้ เห็นว่าเป็นการยากที่ผู้
อ่านโดยทั่วไปจะเข้าใจได้ และมีผู้แนะไว้ว่า ผู้มีจิตเป็นสมาธิ
สามารถเข้าใจได้ดีกว่าอ่านจากตัวหนังสือ แต่การที่เราจะเข้าใจ
พระพุทฺธศาสนาฝ่ายมหายานได้ดี จำเป็นจะต้องรู้เรื่อง ตรีกาย

เพราะคำสอนในพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานนั้น เน้นหนักอยู่ในเรื่องตรีกาย ซึ่งมีกล่าวไว้ในพระสูตรฝ่ายมหายานเป็นอันมาก จึงจำเป็นที่เราจะต้องศึกษาและเรียนรู้ ไว้เป็นเบื้องต้น ก่อนที่จะศึกษาเรื่องราวของมหายานโดยลึกซึ้งต่อไป

หลักใหญ่ในคำสอนฝ่ายมหายาน

กรุณาและปรีชาญาณ, โภธิและความปรารถนาที่จะช่วยเหลือผู้อื่น คุณธรรมเหล่านี้เป็นอุดมคติอันยิ่งใหญ่ของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ซึ่งแม้ผู้เป็นคฤหัสถ์ก็อาจปฏิบัติได้เท่ากับพระภิกษุและภิกษุณี ไม่จำเป็นจะต้องเป็นบรรพชิตจึงจะบรรลุโพธิได้ นิรพาน กับ สงสารวัฏ นั้นเป็นของสิ่งเดียวกัน หากแต่แตกต่างกันด้วยอาการ หทัยของพระโพธิสัตว์อาจเด่นสะท้อนอยู่ในร่างของโลภีก็ย ดวงจิตของพระโพธิสัตว์อาจปรากฏอยู่ในความเป็นไปทางโลก พระภิกษุและภิกษุณีอาจมีความเป็นอยู่อย่างสงบด้วยดวงจิตที่ฝึกฝนมาแล้ว แต่ท่านเหล่านั้นอาจฝึกฝนเพื่อพัฒนาตนเองมากกว่าที่จะทำตัวให้เป็นมิตรเพื่อช่วยเหลือผู้อื่น ความประสงค์

ก ๒๙๑.๓๒
๕๒๖๑๐
๑.๒

น. ๓๑ น. ๔๐๕๑

อันแท้จริงของฝ่ายมหายาน ก็คือจะต้องได้โพธิ ขจัดโมหะ และ
ทำประโยชน์เกื้อกูลผู้อื่น โดยไม่หวังรางวัลตอบแทน

คำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ที่ถือเป็น
ประมุขย์ ก็คือ โพธิภายใน (การตรัสรู้ด้วยตนเอง) สำคัญยิ่ง
ยกว่าโพธิภายนอก (พึ่งความรู้จากผู้อื่น) เพราะโพธิภายใน
ก็เช่นเดียวกับคนตาบอดซึ่งมองเข้าไปในที่มืด ย่อมจะมอง
ไม่เห็นอยู่เอง เพราะฉะนั้น เมื่อโพธิมีอยู่แล้ว กรุณาก็จะหลั่ง
ไหลมา คนเราก็จะรู้จักเมตตา รักใคร่เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน และ
แล้วสิ่งที่เรียกว่า สงคราม คือการฆ่าฟันล้างผลาญทั้งมนุษย์และ
สัตว์ก็ดี ความโกรธเคืองก็ดี ความเกลียดชังก็ดี ความทะเยอ
ทะยานอยากได้อันเป็นกิเลสตัณหาที่ดี ย่อมจะหมดสิ้นไป — นี่
คือ หลักแห่งคำสอนของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน.

คำนำมัสการพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร

ในกัมภีร์ สัทธรรมปุณฑริก

นโม นมสฺ ตสฺไม อภยมุทท

อวโลกิเตศวรย โภติสฺตวาย มหาสฺตวาย ฯ

หอสมุดแห่งชาติ
สาขาวัดไชยชุมพลชนะสงคราม
จังหวัดกาญจนบุรี

ผู้ใดเปล่งคำนมัสการข้างบนนี้ จะรอดพ้นอันตรายจากเรือแตก
เรืออัปปาง พ้นอันตรายจากไฟไหม้ พ้นจากโสมมแปด^{๒๔}เบือนทาง
ศีลธรรมจรรยา

พระโพธิสัตว์พระองค์นี้ เมื่อจะทรงช่วยสรรพสัตว์ให้รอดพ้นจากทุกข์
ทั้งมวล อาจปรากฏพระองค์ในรูปต่าง ๆ

